

Dan Florița – Seracin

SCRISUL ROMÂNESC ÎN BANAT

LIRICA INTERBELICĂ

SEMĂNĂTORUL
Editura - online
Iunie 2009

CUVÂNT ÎNAINTE

„Tăt Bănatu-i fruncea” este din vechime un dicton mult iubit de bănățeni. Cu siguranță el putea fi rostit în multe împrejurări, nu și atunci însă când venea vorba de arta cuvântului în provincia noastră. La timpul său, Lucian Blaga deplângea numărul mic al personalităților creatoare de marcă în literatura Banatului, comparativ cu acela din domeniul altor arte. Abia în vremea din urmă, prin strădania unor scriitori meritoși și prin demersul unor îndrumători literari de certă valoare, Banatul e pe cale să recupereze handicapul pe care îl are în această privință față de alte provincii românești.

Starea de lucruri mai sus relevată își află explicația în istoria frământată a Banatului, oarecum diferită de aceea a Transilvaniei istorice. Față de Transilvania, autonomă până în 1867, Banatul se zbate în condiții mai dificile înainte de Marea Unire. El nu se bucură de centre culturale de nivelul Blajului, Sibului sau Brașovului, aflate în strânsă legătură cu centrele similare din Principate. În timp ce în România secolului al XIX-lea își făceau apariția marii clasici ai literaturii naționale, în Banat existau infinite greutăți în calea răspândirii cuvântului în limba română. Presa bănățeană în limba română se ivește târziu, întâmpinând felurite piedici. După timide încercări prealabile, abia în 1880 apare la Timișoara *Luminătorul*, urmat de *Gazeta poporului* și de *Dreptatea* în 1894, cel din urmă ziar fiind fondat de Valeriu Braniște și Constantin Diaconovici. Curând, procesele de presă intentate de autorități au început să se țină lanț. Pentru condamnarea sentinței abuzive în procesul Memorandumului, Valeriu Braniște a fost întemnițat timp de 15 luni. Nu se manifestă mai multă înțelegere față de cuvântul românesc tipărit peste graniță. Autoritățile dau dispoziție să se împiedice intrarea în imperiu a publicațiilor, mai cu seamă a celor venind din România. Faptul că româna literară s-a impus cu mai multă greutate în Banat, apariția în această parte de țară a unei bogate literaturi așa-zis dialectale, în frunte cu Victor Vlad-Delamarina, dovedesc, între altele, o izolare mult mai ferm impusă Banatului decât altor ținuturi românești din interiorul arcului carpatic. Acest fenomen interesant poate fi interpretat și ca o reacție a provinciei la politica de denaționalizare din imperiu. „Toate naționalitățile din fosta «temniță a popoarelor», românii, sârbii, croații, cehii etc., au răspuns la această politică printr-o accentuare a particularităților naționale și regionale.” (Gabriel Țepelea în *Ano, Ano, logojano*, versuri în grai bănățean, *Introducere*, Facla, 1974, p. 34) Dar, „chiar dacă nu au existat condiții istorice și politice formării unor personalități literare de mare anvergură, străduința colectivă neobosită a cărturarilor români de a nu se îndepărta de nevoile spirituale ale poporului e vrednică de a fi cunoscută, întrucât rodul muncii de zi cu zi a nenumărați cărturari modeste, mulți dintre ei rămași neștiuți, a putut să pună bazele unei tradiții culturale ce a stimulat setea spirituală a poporului, l-a ferit să se aservească unei culturi străine și nu o dată, în condiții vitrege, i-a dat puterea să se manifeste major în toate domeniile.” (Nicolae Țirioi, *Premise literare*, ed. Facla, 1976, p. 15)

După Unire, începutul deceniului al treilea din secolul trecut este pentru literatura din Banat o perioadă de reculegere, de opintire a forțelor pentru revirimentul care se va produce în anii următori. Limba română era „abia scăpată de sub obidă”, după cum se exprimă scriitoarea Dridri Goroniță, iar cei cu harul scrisului se numărau pe degete. Prima revistă literară, *Banatul*, apare abia în anul 1926 la Timișoara, urmată doi ani mai târziu de *Seminicul* la Lugoj. Activitatea editorială este săracă. Camil Petrescu, ce a trăit aici o vreme după război,

se plânga de numărul foarte mic al tipografiilor, de faptul că ele nu aveau literă românească și culegători români, de penuria de hârtie etc. Din fericire, în Banat au început să pătrundă fără opreliște publicațiile și aparițiile editoriale de peste Carpați. S-au stabilit aici, fie și temporar, intelectuali de elită, artiști importanți, care încearcă să stimuleze dezvoltarea literaturii.

În deceniul al patrulea peisajul literaturii românești în Banat se modifică în mare măsură. Numărul publicațiilor literare crește, se ivesc *Vrerea*, *Fruncea*, *Luceafărul* la Timișoara, *Banatul literar* la Caransebeș ș.a. Apare o pleiadă de mânători ai condeifului, pe care pentru moment nimeni nu se gândește să îi descurajeze, deși numărul lor era cu mult mai mare decât acela al producțiilor literare cu adevărat valoroase. Spiritul critic se formează ceva mai târziu. La 29 mai 1933, scriitorii bănățeni se pot constitui într-o asociație literară care a purtat inițial numele *Altarul Cărții*, iar ulterior – *Asociația Scriitorilor Români din Banat*. Din această asociație au făcut la început parte: Aurel Cosma, Ioachim Miloia, Traian Topliceanu, Constantin Miu-Lerca, Dorian Grozdan, Ion Stoia-Udrea, Nicolae Ivan, Grigore Popiți, Livius Jurchescu, Aurel Contrea, Dimitrie Fara, Pompiliu Șerbescu. Pe măsura afirmării lor au devenit membri ai asociației și Virgil Birou, Ilie Ienea, Grigore Bugarin, Melentie Șora ș.a. Pentru a conduce această grupare literară au fost aleși epigramistul M. Ar. Dan (pseudonimul lui Dion Mardan), poezii Volbură Poiană Năsturaș, Constantin Miu-Lerca și, mai târziu, Virgil Birou.

Pentru stimularea propășirii artelor în spațiul bănățean s-a înființat la 15 aprilie 1920 *Asociația Culturală din Banat*. Întemeietorii ei au fost Elie Miron Cristea, episcopul Caransebeșului și profesorul universitar Traian Lalescu. Asociația a fost reorganizată în 1930 de către Sever Bocu, director regional al Banatului și conducerea acesteia a fost încredințată unui comitet animat de convingerea că „Mina bănățeană a culturii noastre nu a fost decât imperfect exploatată” și de dorința ca „prin instituțiile ce creăm să putem trimite exploratorii noștri în adâncurile încă necunoscute ale sufletului bănățean.” (*Seminicul*, an III, nr. 7 – 8, p. 50)

În anul 1934 este transferată la Timișoara școala de bele-arte de la Cluj, fapt care determină stabilirea în capitala Banatului a unor artiști plastici de renume, Romul Ladea, Aurel Ciupe, Catul Bogdan, Atanasie Damian, Ștefan Gomboșiu. Unii, fiind bănățeni și legați spiritual de Banat, erau foarte dornici să contribuie la emanciparea culturală a acestuia. Îndeosebi Romul Ladea, personalitate artistică de excepție, a întreținut relații foarte strânse cu scriitorii și cu intuiția sa artistică pătrunzătoare nu a ezitat să le dea acestora importante sfaturi. Marele sculptor și amicii săi se întâlneau la restaurantul *Spieluhr*, polarizând atenția majorității scriitorilor, artiștilor plastici și muzicienilor timișoreni. Aici s-a propus alcătuirea sub îngrijirea lui Ion Stoia-Udrea a primei antologii de poezie bănățeană sub titlul *11 poeți bănățeni*.

Poezia bănățeană a anilor ce au urmat Primului Război Mondial nu depășește decât arareori, așa cum remarca pe atunci tânărul profesor al Liceului „C.D.Loga” din Timișoara, George Călinescu, faza eticistă. Epigonismul eminescian, ecourile poeziei lui Coșbuc și Goga se resimt adesea în prea mare măsură. Suflul înnoitor al curentelor moderniste pătrunde cu timiditate. Tradiția literaturii în grai bănățean se perpetuează, având în vedere mai mult efectul umoristic, anecdotic. Se reține din această perioadă strădania de a se exprima în versuri a unor Gh. Bălțeanu, Petru E. Oancea, Mia Cerna, Lucian Costin. Cel dintâi creează o adevărată micromonografie în versuri a satului natal în volumul *Din lumea Toplețului* (1927). Petru E. Oancea, cunoscut în toată provincia sub numele Tata Oancea, a devenit un adevărat Anton Pann al Banatului, versificând snoave în grai bănățean. Eroul său preferat este țaranul de pe la noi, veșnic suspicios față de prefacerile determinate de iureșul civilizației. Mia Cerna (pseudonimul Mariei Florescu) debutează în *Luceafărul* din Sibiu cu sprijinul compozitorului Tiberiu Brediceanu. Volumul său *Caier de iubire* (1929) a fost mult prețuit de Octavian Goga.

A fost cea mai apreciată poetă bănăţeană a timpului, fiind pusă alături de alte reprezentante ale liricii româneşti ca Elena Farago, Ecaterina Pitiş, Maria Cunţan. În fine, meritorie este şi activitatea lui Lucian Costin, directorul revistei *Banatul literar* din Caransebeş, traducător din poezia modernă germană, fapt care se răsfrânge asupra creaţiei sale literare inclusă în volumele *Cântecele mele* (1927) şi *Privelişti şi reverii* (1929).

În deceniul al patrulea al veacului trecut lirica bănăţeană se diversifică simţitor, datorită apariţiei mai multor scriitori tineri, dornici de afirmare printr-o mai bună punere în valoare a specificului local. Poezia chtonică, a pământului natal de care nu se poate rupe sufletul, a rădăcinilor ancestrale, şi-a găsit expresia la noi în perioada interbelică în opera unor Mihai Novac, Constantin Miu-Lerca, Romulus Fabian, Pavel Bellu, Grigore Popiţi, Grigore Bugarin, Dorian Grozdan, Tiberiu Vuia.

Cel mai popular poet al Banatului (cf. Cornel Ungureanu, *Imediata noastră apropiere*, ed. Facla, 1980, p. 60), mai ataşat sufleteşte universului etnografic bănăţean şi mai animat de intenţia de a valorifica în poezia sa particularităţile acestei lumi a fost Constantin Miu-Lerca. El se remarcă prin volumele *Biblice* şi *Colinde* (a cărui tonalitate folclorică e subliniată graţie însoţirii versurilor sale cu melodii de Filaret Barbu).

Şi creaţia lui Grigore Bugarin se inspiră din aceeaşi lume a satului bănăţean care a perpetuat până în zilele noastre datinile străbune, unele vechi de milenii. „Poeziile d-tale – îi mărturiseşte într-o scrisoare din 1949 Caius Brediceanu – sunt aşa de frumoase şi reuşite, pentru că sunt izvorâte din atmosfera acestui mediu traco-roman, pe care d-ta acolo sus la munte ai penetrat-o şi ai înţeles-o. Nicio lege omenească nu o poate perverti, mai ales dacă vom avea poeţi de inspiraţia d-tale mioritică.” Titlurile volumelor lui Grigore Bugarin sunt, de altfel, extrem de sugestive din acest punct de vedere: *Simfonia rustică*, *Cântece de seară*, *Florile satului*.

Tendenţele novatoare ale epocii, determinate de cunoaşterea şi asimilarea literaturii moderne, atât a celei naţionale, cât şi a celei traduse din franceză, italiană, germană, engleză, efortul de a depăşi puternicele reminiscenţe ale eticismului se remarcă în poezia unor Ion Stoia-Udrea, Traian Ieremici, Petru Sfetca, Petru Vintilă, Alexandru Jebeleanu, Anişoara Odeanu.

O voce cu totul aparte în mişcarea literară interbelică din Banat a fost aceea a poetului Traian Ieremici, spirit neconformist, surprinzător sincronizată cu tonalităţile liricii moderne. Cărăşeanul din Liubcova, fost elev la Caransebeş şi student la Cluj, foarte exigent cu propria creaţie, a publicat puţin şi nu s-a putut hotărî să-şi strângă versurile răspândite prin diverse publicaţii într-un volum. Fără să fie un hedonist, el rămâne în poezia sa „un credincios admirator al dezlănţuirilor dionisiace, al bucuriilor vieţii.” (N. Ţirioi, *idem*, p. 75).

Poate cel mai valoros dintre poeţii modernişti din perioada interbelică a fost lipoveanul Petru Sfetca (*Solii către lumină*, *Echinox*, *Osmoze*). A publicat şi apreciate traduceri din lirica italiană: Giuseppe Ungaretti, Umberto Saba, Eugenio Montale, Salvatore Quasimodo. Poezia sa de maturitate cu evaziuni în transcendent, căutând amestecul realului cu suprafirescul, e specifică produsului artistic expresionist. În pragul marilor prefaceri ale lumii de la mijlocul veacului poezia lui Petru Sfetca primeşte accente profetice. Semnele descompunerii fizice şi morale devin obsedante în lirica sa, ca şi cum poetul ar presimţi iminenţa unei catastrofe mondiale!...

„Să ne ucidem morţii!” (probabil prin uitarea sau ignorarea acestora), sună finalul unui manifest avangardist publicat în *Contimporanul* (apud Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, E.P.L., 1967, p. 61). În diferite forme, unii răspund şi astăzi acestui îndemn. Gândul de a mă alătura lor îmi este cu totul străin!

Autorul

TRADIȚIONALISMUL

MIHAI NOVAC

Cunoscut îndeosebi ca poet, Mihai Novac s-a născut la 6 ian. 1906 în localitatea Sasca Montană din județul Caraș-Severin. După ce urmează liceul la Oravița, se înscrie la Facultatea de Litere și Drept din București. În capitală se împrietenește cu unii dintre scriitorii de marcă ai epocii, care l-au încurajat să se dedice activității creatoare, pentru care avea reală vocație. Aici îi apare și unicul volum de versuri, *Ani din patru primăveri* (Editura Librăriei Pavel Suru, 1933), pe care poetul Pavel Bellu, viitor elev al lui Mihai Novac la Oravița, îl socotește a fi temelie de marmură a noii lirici bănățene. Cele trei cicluri ale cărții, *Hulubii amintirii*, *Cu voi cei mulți* și *Pentru tine cânt, Teodolinde*, includ, după cum și titlurile lor sugerează, poezii de factură socială și erotică de bună calitate.

Stabilit ca profesor la Oravița, Mihai Novac contribuie la formarea multor generații de elevi. Își aduce un aport important și la stimularea vieții culturale a orașului în calitate de președinte al „Asociației de Teatru și Casino” și al Societății de lectură „Simeon Mangiuca” de pe lângă Liceul „General Drăgălina”. A scos împreună cu Vasile Vărădeanu săptămânalul umoristic „Urzica”.

Mihai Novac a colaborat la revistele „Banatul”, „Fruncea”, „Țara noastră”, „Libertatea”, „Progresul”, „Reșița”, „Roata” (Oravița), „Seminicul” (Lugoj) ș.a.

După evenimentele de la 23 august 1944, este pentru scurtă vreme prefect al județului Caraș, apoi (între 1945 – 1949) inspector general administrativ al Banatului. Este decorat cu „Meritul cultural” cls. a II-a (v. și Victoria Bitte, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, Ed. Timpul, Reșița, 1988, p. 192 – 193).

„Poetul gingășiilor de lăcrimioară”, cum îl numește Virgil Birou în prefața antologiei sale intitulată în mod sugestiv *Limpeziri**, e o fire optimistă. Sufletul lui, plin de elan tineresc, se lasă rareori copleșit de nostalgia ori tristeții. Titlul volumului său, *Ani din patru primăveri*, îl găsim justificat în următoarele versuri: „Tinerete – crâng în floare, joc de vveri, / Ani din patru primăveri; / Tinerete – cărauie de lumină, zumzet harnic de albină – / Ce altceva mai de preț e, / Tinerete, tinerete?!” (*Tinerete*) Poetul îndeamnă spre perpetua păstrare a juvenilității spirituale, a extazului în fața frumuseților vieții, capabile să declanșeze energiile creatoare de valori: „Tot ți-e drag, frumos e tot, și-n ochi ce-aduni / E cât șaptele minuni / Ale lumii, tinerete – foc de sânge / Ce nu-l poate apa stânge... / Dar din cer cu multe fețe, / Tinerete, tinerete...” (idem)

Vagi regrete își fac loc în poezia lui Mihai Novac doar atunci când evocă satul natal ori când desprinde din „fuiorul amintirii” aducerile aminte ale copilăriei. Ca majoritatea celor de-o seamă și de-o obârșie cu el, poetul rememorează cu alean clipele când a prins să-și poarte pașii pe drumul ce l-a condus prea departe de locul venirii sale pe lume: „Drum cu soare, drum de țară, / Încotro mai porți drumeții? / Pe suișurile vieții / Câți înfrânți de-a ta povară? // Mulți de-a lungul tău plecară / Spre mirajul dimineții, / Drum cu soare, drum de țară, / Încotro

*) Virgil Birou, *Poezia nouă bănăţeană*, Ed. Asociaţiei Scriitorilor Români din Banat, Timișoara, 1944, p. 7

mai porți drumetii?” (*Drum de soare, drum de vară*)

Poeziile de inspirație socială ale lui Mihai Novac, observă Nicolae Țirioi, vădesc afinitatea sa spirituală cu cei mulți și oropsiți, siliți să-și dobândească trudnic mijloacele necesare traiului într-o lume a contrastelor frapante*). Cunoscând de timpuriu „învitregita cale” a muncii din mine, cu „tăceri de sub pământ” – în vremea adolescenței s-a angajat miner la Anina –, dar și viața din uzină sau de pe ogor, poetul avea adunate în suflet suficiente impresii pentru a putea mărturisi ulterior în versurile sale: „Cu tine, salahor, pe ude scări / Cobor pe guri de ocnă-ntunecată, / Adâncul să-l cunosc, nu depărtări, / Să-mi scriu cu sânge viața zbuciumată. / Mă întristez cu-ngălbenit obraz / De viața-n fabrici lănced picurată / Prin sita zilei grele de necaz, / Cu voi cu toți îmbrățișez pământul, / Rumân ogor, când îndurăm și azi, / Și așteptăm deplin să fie cântul...” (*Cu voi, cei mulți...*)

Energia clocotitoare a poetului Mihai Novac se evidențiază și în rezistența opusă dușmanilor care încearcă să frângă elanul aspirației neamului său către noi împliniri: „Din lanul verde frământat de vânturi, / Ne plămădim viața spic cu spic, / Și-n largul mării slobozim avânturi / Din munții străjuți de Semenice... // Dușmanii fac pe cer mai scundă bolta / Și ne întind viclenele capcane, / Ci pentru dânșii fiarbă-n noi revolta / Ca Dunărea în volburi la Cazane.” (*Imn*)

E regretabil că Mihai Novac, recunoscut ca adevărat antemergător pe calea noii orientări a liricii bănăţene din perioada interbelică, a renunțat prematur la activitatea creatoare, care l-ar fi condus cu siguranță spre o deplină realizare în domeniul artei literare. Faptul este deplâns și de Nicolae Țirioi, unul dintre cunoscuții comentatori ai scrisului bănăţean, cu următoarele cuvinte: „Capabil să vibreze adeseori într-o expresie personală (azi puțin desuetă), Mihai Novac a renunțat probabil prea devreme la creația lirică, pentru care avea indubitabilă vocație. El ar fi ajuns, desigur, în curând să se elibereze de sub zodia semănătorismului, căruia așa, îi rămânea încă tributar în poeziile cu tematică rurală.” (**)

Poetul a decedat la 30 octombrie 1977 în orașul Oravița.

*) Nicolae Țirioi. *Premise literare*, Ed. Facla, 1976, p. 63.

**) ibidem

CONSTANTIN MIU-LERCA

După cum spune poetul însuși, s-a născut din „neam de preoți și țărani” (v. *11 poeți bănățeni*, Ed. Vrerea, Tim., 1942, p.57) în localitatea Cacova (azi Grădinari) din fostul județ Caraș în anul 1908. Rămânând orfan de ambii părinți, a fost crescut de un unchi, Lerca, al cărui nume l-a preluat. După ce termină liceul la Lugoj, se consacră gazetăriei. A fost redactor la publicațiile „Vestul” (Timișoara) și „Dacia” (Timișoara). Debutează editorial cu volumul de versuri *Biblice* (Tipografia Românească, Timișoara, 1932), urmat la aproape un deceniu de volumul *Colinde* (Tipografia Românească, Timișoara, 1940). Îi aparține textul oratoriei *Omul*, al cărui muzică a fost compusă de Filaret Barbu (1942). A colaborat la mai multe reviste ca: „Vrerea”, „Gând românesc”, „Societatea de mâine”, „Familia”, „Luceafărul”, „Fruncea” etc. Stabilite la Lugoj, a depus aici o apreciată muncă de profesor de matematică și fizică până în 1968, anul pensionării sale.

C. Miu-Lerca revine în atenția criticii literare cu volumele de versuri *Sus stele, jos stele* (Ed. Cartea Românească, Buc., 1971), *Unde concentrice* (Ed. Facla, Timișoara, 1975, cu o prefață, *Un „poeta artifex”, de Ovidiu Papadima*), *Pajura cu două capete* (Ed. Cartea Românească, Buc., 1978), adevărată epopee în versuri a rezistenței antihabsburgice în Banatul secolului al XIX-lea, și *Efemerele anotimpuri* (Ed. Facla, Timișoara, 1983), cu un cuvânt înainte de Al. Jebeleanu).

În prefața mai sus amintită, Ovidiu Papadima observa că poezia de debut a lui C. Miu-Lerca evidențiază un „contrast interior [...] frapant: pe de o parte, adoptarea cu precădere a versului liber, cu ritmuri inegale, impuse de mișcarea gândirii și a sentimentului, – prozodie corelată cu neliniștile și tensiunile problematicei omului modern; pe de altă parte, abundența filon folcloric, potențat de o includere, până la saturație, a lexicului bănățean, în forme de multe ori neînregistrate încă nici în dicționare.” (p.7) Fenomenul departe de a fi singular însă în epocă. Versul liber fusese statornicit deja în spațiul transilvano-bănățean de poeți precum Lucian Blaga, Aron Cotruș, Vintilă Rusu-Șirianu ș.a. Iar „propensiunea spre cultura noastră folclorică era de asemenea un fenomen caracteristic în epocă, prilejuind cristalizări artistice dintre cele mai personale și mai autentice.” (ibidem)

Volumul de debut al poetului bănățean, *Biblice*, este alcătuit din trei cicluri: primul dă nume întregii cărți, al doilea se intitulează *Ai mei*, al treilea – *Natură*. Ciclul *Biblice* nu vedește, contrar așteptărilor, afinitatea poetului față de temeurile doctrinei ortodoxismului interbelic. Poeziile acestuia constituie în bună măsură o meditație asupra sorții omului, care se istovește în confruntări cu divinitatea, oscilând, asemenea autorului *Cuvintelor potrivite*, între credință și tăgadă: „Cu molitvă păgână / îmi botez credințele, – / altul, acelaș, mâine ca și ieri, / țărână / răsculată, volbură spre ceri. // Nu am odihnă pic, // Pe fiecare treaptă / a neputinții, pic – / și mă despice / în aria trecerii, ca un spic. // Cu mărturisire dreaptă, / pe moșanda nădejdiilor, iarăși mă ridic – / și semn al biruinții, / îmi înfig adânc, / în slinul vieții, dinții...” (*Spovedanie*) În ciclul *Ai mei*, poetul exprimă atașamentul său nestrămutat față de pământ, traiul „păoresc” reprezentând pentru el un posibil refugiu din fața vicisitudinilor vieții: „Pentru mine-n orice parte / vremea de se-nstrâmbă, / cu o coajă de mălai, / îmi ar păorescul trai / mai departe – / și muierea din fuior, / va mai ști să-mi țese o trâmbă / de lăor.” (*Plugar*) Ciclul intitulat *Natură* include cântece ale descătușării energiilor vegetale, în acord

cu efortul uman pentru marele act al deștelenirii ogorului: „Înflorit-au macii râu, / prin otavă și prin grâu – / și-au pornit și plugurile / de asudă jugurile, / bulgări de-ntuneric să dezgroape-n soare, / prin ogoare.” (Reînviere) În poezia *Primăvară*, natura e asemenea unui nou născut, înfățișată în „scutece proaspete de glie”, mugurii, simbol al proliferării, sug „din țâțe mușcate de plug”, rădăcinile „își încolăcesc vinele” alături de rămele somnoroase. Adie un aer expresionist în aceste imagini sugerând relația cu cosmicul, cu ilimitatul.

Volumul *Colinde* păstrează aceeași tonalitate folclorică, motiv pentru care Filaret Barbu s-a simțit îndemnat să-i însoțească poeziile cu melodii compuse în ritmul doinelor sau jocurilor bănățene. Atât de legat de viața și munca țăranului, poetul se arată dornic să-i omagieze uneltele trudei. Obiceiul este arghezian: „Coasă iobagă, cu codri dârjală, / nădejde-n livezi – și-n răzmeriți năvală, // ne-nduplecată ursită de-oțel / nuntită-n istorii cu-al morții inel, // osândă ne-nvinsă, răbdării izvod, / călită în albiu de lacrimi și rod, – // coasă, ți-e glasul o strană-n podobii, / când vara în brațe te leagă robii.” (*Coasa*) În alte poezii ale volumului poetul elogiază jocul bănățean, în al cărui ritm parcă își toarnă versurile: „Râd viori și plâng, – / fetele își frâng / trupul ca tăiat în stană / brune ghijă de castană, / băle, mândre bălăioare, / flori de floarea-soare. // Albinițe-n roi / două la de doi, / se-nvârt volbură-n țărăna, / cu voinicii pe sub mână – / și pe sân își leagă, / salba de-aur, galbenă.” (*Hop-cică*)

Apreciatul poet, publicist și profesor se stinge din viață la Pitești în anul 1985.

ROMULUS FABIAN

„Duiosul înamorat al pustei”, cum îl caracterizează Virgil Birou, se autoînfățișează cu următoarele cuvinte în antologia lui Ion Stoia-Udrea *): „M’am născut în Vărădia, jud. Caraș, la începutul iernii anului 1902, nu știu, fosta neauă pe dealuri, dar luna era Noemvrie și data 30. La școală am umblat în sat cât a fost musai, pe urmă m’am lăsat de păscutul oilor pe filele cărților și am început lucrul câmpului, adesea setos și flămând. La 17 ani, când era să mă însor, m’a dat tata la școală domnească, dar toată școala eu am făcut-o acasă, cum am cârpocit-o, de am ajuns ce sunt, nu mai știu. Acum sunt păstor sufletesc în pustă.

Am publicat versuri în diferite reviste și în două volume: *Din țara cu bobi de aur*, Lugoj 1933 și *Drumuri cu lună*, Timișoara 1937. În manuscris un volum de versuri: *Carte pentru suflet*.” Acest ultim volum de poezii al lui Romulus Fabian a apărut sub titlul *Cartea de pustă*, Timișoara, 1942. Continuându-și activitatea literară, scriitorul găsește de cuviință să se dedice prozei, publicând două romane: *Eu și ai mei*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1973 și *Cei care au plecat*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1975. Postum îi apare romanul *Răsucirea*, Ed. Facla, Timișoara, 1980. De-a lungul vremii, a colaborat la diferite reviste, ca: „Brazde bănățene”, „Scrisul bănățean”, „Orizont”, „Gazeta literară”, „România literară”, „Luceafărul” ș.a.

La fel ca alți confrăți din perioada interbelică, Romulus Fabian a dorit să ofere în creația lui o imagine cuprinzătoare, monografică a satului bănățean, fapt consemnat de exegeți: „... imaginea satului bănățean din prima jumătate a veacului nu trebuie căutată în altă parte decât în paginile în care Romulus Fabian și-a povestit copilăria și adolescența... într-un mod savuros” (Lucian Alexiu **) „Termenul de referință al lui Romulus Fabian e pusta – afirmă Cornel Ungureanu – . Când nu-l urmează pe V. Voiculescu (și el poet al întinderilor nelimitate) Romulus Fabian încearcă «a da viață» unor tablouri locale, în acest stil: «Un car ce-a dus în pustă poame / Își leagănă acum arneul / Mergând să-și care-n munți câștigul, / Cu luna luminându-i greul.»” ***)

Poeziile lui Romulus Fabian dovedesc că el este un versificator merituos, dar fără virtuți deosebite. Fiind un autodidact – chiar dacă are studii teologice la Caransebeș – , se apropie de specificul creației plugarilor condeieri.****) Nu prin imitarea folclorului, nu prin

*) *11 poeți bănățeni*, prezențați de Ion Stoia-Udrea, Timișoara, 1942, p. 27

**) apud Victoria Bitte, Tiberiu Chiș, Nicolae Sârbu, *Dicționarul scriitorilor din Caraș-Severin*, Ed. Timpul, Reșița, 1988, p. 100

***) Cornel Ungureanu, *Imediata noastră apropiere*, Ed. Facla, Timișoara, 1980, p. 59 – 60

****) În perioada premergătoare Unirii, existau țărani bănățeni care colaborau cu versuri și proză la gazetele și revistele românești din fosta monarhie austro-ungară: Ion Murgu-Cucu din Berliște, Aurel Novac din Vasiova, Petru Crina Damaschin din Călnic, Dumitru Brânzei din Ciclova Română etc. Numele lor se găsesc în coloanele revistelor „Foaia ilustrată”, „Cucu” (supliment la „Foaia poporului român”) ș.a. După Unire fenomenul a luat amploare, țărani-scriitori au întemeiat cenacluri literare, gazete și edituri.

imitarea folclorului, nu prin folosirea abundentă a regionalismelor, ci prin păstrarea în textele sale a farmecului exprimării populare, conferindu-le astfel o notă de simplitate, duiosie și umor: „Trei cosași veniți din zare, / după lucru, după pâne, / și-ai întins truda în iarbă / și-așteptând ziua de mâine / au aprins foc lin să-și fiarbă – / foamei mari care le strigă – / brusturi vierzi și-o mămăligă. // Luna-i sus dar tot mai suie, / satul tace, parcă nu e, dorm băgrinii, / dorm vecinii, / doarme vântul / ca pământul / și când lumea-i toată albă, / almăjenii dorm în iarbă.” (*Almăjenii*)

Tradiționalist în fond, Romulus Fabian adoptă uneori în formă procedee specifice mai cu seamă poeziei moderniste, versuri cu măsură inegală, ingambament, deplasări topice surprinzătoare, atunci când dorește să sporească încărcătura emoțională a unui cuvânt sau a unui vers întreg: „Sub cer sur, pe câmp tomnatic, / cal sălbatec, / cu păr murg, / duce-n fugă / spre un sat pierdut o slugă, / pe urma lui, cu trist amurg, / curg / șiroaie / stropi de ploaie.” (*Înserare de toamnă în pustă*) Îmbinarea imaginilor auditive și motorii dă relief acestei scene, decupată parcă dintr-o secvență cinematografică.

Poetul cărășean are darul de a crea uneori metafore surprinzătoare, de o rară putere de sugestie, și atunci se nasc versuri de excepție cum par a fi următoarele: „Iarna arde-n vetre, 'n gard dorm două vrăbii, / Din Nord cresc tăcute, șiruri de corăbii. / Drumuri vechi, bătute își pierd dusu-n zare: / De ani eu bat tăcerii și pusteii cărare.” (*Nădejdi vane*)

Romulus Fabian se petrece din viață în București, la 19 decembrie 1975.

PAVEL BELLU

La fel ca alți confrăți într-ale scrisului din Banatul perioadei interbelice, Pavel Bellu debutează în cultul unui pronunțat autohtonism. „Ceea ce e însă foarte important, poezia lui Bellu nu se mărginește la un autohtonism verbal, de suprafață, ci știe să pătrundă în interior, în esența specificului românesc și bănățenesc.” *)

Poetul s-a născut la 14 martie 1920 în satul Vraniuț (com. Răcășdia) de pe valea Carașului. Ca elev, studiază la liceul „General Drăgălina” din Oravița. Între anii 1945 – 1948 frecventează cursurile Facultății de litere și filozofie a Universității din Cluj. Licențiat în filozofie, propune psihologia, logica și literatura româna în diferite licee clujene. A mai fost, în diverse perioade, secretar literar al Teatrului Național din Cluj și responsabil al Filialei Fondului Plastic din același oraș.

Debutul editorial al lui Pavel Bellu are loc în anul 1936, când i se publică volumul de poezii *Candelabre albastre* (Ed. revistei „Lucașfăruș”, Timișoara). Celelalte volume de versuri ale poetului cărașean sunt următoarele: *Flori de piatră* (Ed. Regionalei Bănățene a „Astreii”, Timișoara, 1940), *22 de poeme* (Ed. Asociației scriitorilor Români din Banat, Timișoara, 1944), *Elogiu simplității* – poeme (E.P.L, București, 1967), *Arhitectura gândului* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977), *Lebăda solară* (idem, 1984). A mai scris eseuri, piese de teatru și două romane (*Fericita jale a Cumbriei*, Ed. Facla, Timișoara, 1978 și *Focul rece*, idem, 1982).

Pavel Bellu a făcut parte din colectivul de redacție al revistelor „Generația de mâine” (Oravița), „Lucașfăruș” (Timișoara), „Viața” și „Situația” (ambele din București). A colaborat la „Iconar”, „Bunavestire”, „Societatea de mâine”, „Universul literar”, „România literară”, „Prepoem”, „Vestul”, „Vrerea”, „Fruncea”, „Flamura”, „Steaua”, „Tribuna”, „Orizont” etc.

Cu toate că, incluzându-l în antologia sa (alături de Petru Sfetca, Al. Jebeleanu și Petru Vintilă), Virgil Birou ne dă de înțeles că Pavel Bellu s-ar distanța de creația poezilor postsămănătoriști din Banatul interbelic, realitatea e că acesta se vedește, în primele volume, încă destul de bine ancorat în tradiționalism. „Spre deosebire de Petru Sfetca, mai decantat, atent la echilibrul cuvântului în vers, Pavel P. Belu cultivă poemul larg, de mare întindere, patetic, nu o dată grandilocvent: el este, în același timp, cel mai apropiat de «vechea» lirică bănățeană, fără, a repeta simplismul acesteia.” **)

Dacă trecem peste versurile din *Candelabre albastre*, „un exercițiu al destăinuirilor sufletești a tânărului poet în vârstă de șaisprezece ani” ***), descoperim în volumul *Flori de piatră* un creator cu individualitate proprie, deși calcă pe urmele înaintașilor prin obsesiva rememorare a locurilor natale: „ – Bănatule, Bănatule, înger de fier, / Pe largii tăi umeri de piatră / porți legende, vremuri noi și flinte de cer, / Istoriei românești de mâine / Cel mai aspru, cel mai dârș și cel mai viteaz cavalier.” (*Bănatule*)

*) Virgil Birou, idem, p. 17

**) Cornel Ungureanu, idem. p. 102

***) Alexandru Ruja și colect., *Dicționar al scriitorilor din Banat*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2005, p. 93

Preluarea motivelor folclorice, specifică lirismului bănăţean de factură tradiţionalistă, o constatăm şi în poezia lui Pavel Bellu: „Foiliţă, vârf de spadă, / hoţ de nuferi şi zăpadă, / pe sub stelele ce mint / pocnesc frunze de argint; / codrului trecând cărarea, / chiotesc de sună zarea. // Mă cunosc pădurile / şi-mi oferă murile; / mă cunosc amurgurile / şi-mi oferă pârgurile...” (*Cântec*)

Căzut în desuetudine după stingerea mişcării literare sămănătoriste, motivul dezrădăcinării, cultivat odinioară cu succes de Goga, Iosif şi mulţi alţii, dăinuieşte până târziu în Banatul interbelic, urmare a unor realităţi sociale specifice: exodul unei părţi a ţărănimii spre oraşe, unde va oferi mână de lucru ieftină industriei în plină expansiune. Această dramă o trăieşte şi tânăra intelectualitate de provenienţă rurală, izolată de lumea satului faţă de care nutreşte încă puternice afinităţi: „Şi am intrat să-mi caut copilăria... / Era cu aţă roşie legată, sus, la grindă, / Şi alături de ea, în fire, busuiocul. / Am dat-o jos, – n-am mai rugat pe tata! // Din portalul cerului, flegmatic, Soarele-şi asvârle-n văi săgeata...” (*Reîntoarcere*)

Orientarea lui Pavel Bellu spre modernism se identifică iniţial în aderenţa sa la estetica argheziană: „Măciuca grea lovise tâmpla-n plin / Şi omul a căzut sdrobot între butuci. / Pe frunte sângele s-a întărit ca logorul de vin / Şi-i vezi spărtura-n tidvă, de-l însuci. // Sticlos i-e ochiul drept; căci pe cel stâng / Aceeaşi lovitură l-a strivit. / Pe creierul ţâşnit, în chită muştele s-astrâng, / Căci mâna i-e-nlemnită pe cuţit.” (*Moartea pândarului*)

De factură nouă în lirica bănăţeană (rămasă în genere fidelă pietismului tradiţional) este problematica confruntării dramatice a omului cu divinitatea, în încercarea acestuia de a-l convinge pe cel nevăzut să se arate. Deşi lui Pavel Bellu nu-i este străin spiritul mesianic, specific literaturii transilvănene şi refertilizat de Oct. Goga (v. ciclul *Golgota* din *Flori de piatră*), poetul nostru se vădeşte a fi un spirit novator, atunci când, determinat de un anume panteism, îl caută pe Dumnezeu în infinita întruchipare a sa în toate formele realităţii: „Doamne, încerc să Te gust din izul pădurii, / Din ferigi şi din pinii ce-şi risipesc puterea-n Neant; / Vreau vântul genei Tale, să-l prind din piscul înalt, / Şi să Te mestec ca o frunză amăruie-n colţul gurii. // Nu Te găsesc / Nici în zborul vulturilor, nici în platani, / Nici pe urma ciobanului cu sudălmi şi ceartă, / În peştera lui Ioan, acelaşi ceas al stalactitelor, – de piatră – / Sună domol ca şi acuma două mii de ani.” (*Căutare*)

Nici experienţa barbiană, a poeziei pure (cum spune Valéry), cu sens încifrat, ascuns sub învelişuri de abstracţiuni, nu este ignorată de poetul bănăţean: „Din mâna-i albă, cheie de descântec, / Lin ciugulesc a inimii izvoare. / Şi din pământ, ne preschimbăm în cântec /Şi-n sclipet pur de apă curgătoare. // Răsuflet viu umplu suava formă / Şi mugurele orb e floarea-n slavă! / Ni-i mustul acru-al Simţului, aromă / Şi inima ni-i stoarsă de otravă.” (*Symposion*)

Poetul se stinge din viaţă la Cluj în anul 1988.

GRIGORE POPIȚI

Poet și istoric, Grigore Popiți s-a născut la 13 martie 1900 în localitatea Pătaș de pe Valea Almăjului, jud. Caraș-Severin, într-o familie de țărani. Își începe școala în satul natal, dar părinții găsesc de cuviință să-l trimită pentru a-și continua studiile la Bozovici, apoi la Caransebeș, unde viitorul cărturar absolvă Institutul Pedagogic Ortodox Român. Tatăl său își argumentează decizia cu următoarele cuvinte: „...pământul nu-mi ajunge nici pentru cei doi copii mai mari” *). După o carieră didactică scurtă, ca profesor la Școala de elevi-meseriași C.F.R., devine cadru militar activ la Timișoara, apoi la București (unde rămâne între 1941 – 1947). Reîntors pe meleagurile provinciei natale, este însărcinat să reorganizeze Arhivele Statului din regiunea Banat, având posibilitatea să studieze acest important fond de documente ale trecutului.

Participă la viața literară a Timișoarei interbelice, numărându-se printre membrii fondatori ai cenaclului „Altarul Cărții”. Cu merite literare unanim recunoscute, Grigore Popiți este ales în 1938 vicepreședinte al Asociației Scriitorilor din Banat (înființată la 26 iunie 1936). Colaborează la diverse publicații din capitala Banatului („Cronica ilustrată”, „Românul”, „Banatul”, „Luceafărul”, „Fruncea”, „Suflet nou”, „Vestul”, „Scrisul bănățean”, „Orizont” etc.) sau din București („Flacăra”, „Lumea copiilor”, „Universul literar”, „Viața literară”, „România militară”).

Grigore Popiți a publicat următoarele volume de versuri: *Glasul sufletului și al trupului*, Ed. Unirea Română, Timișoara, 1932; *Cântece din fluier*, I, Ed. Librăriei „Cartea Românească”, Timișoara, 1935; *Cântece din fluier*, II, Timișoara, 1944; *Dragoste*, Timișoara, 1945; *Cântece din fluier* (antologie), cu o prefață de Ovidiu Papadima, Editura pentru Literatură, București, 1968. Acestea li se adaugă un volum de memorii, *Pe cărările tinereții*, cu o prefață de Mircea Șerbănescu, Ed. Facla, Timișoara, 1979, și mai multe lucrări de istorie și arhivistică. A tradus din creația unor importanți poeți maghiari și germani, între care: Petöfi Sándor, Ady Endre, Arany Iános, József Attila, Heinrich Heine, Nikolaus Lenau.

La fel ca alți bănățeni (Mihai Novac, Const. Miu-Lerca, Romulus Fabian, Pavel Bellu), Grigore Popiți îngemănează în poezia sa tradiția și inovația. „Volumul de debut oscila între simbolism și modernism, păstrând nostalgii romantice și anunța, prin ultimul dintre cele patru cicluri, poezia vieții păstorești, care va marca fizionomia proprie lui P.” **) Înclinația spre modernism în poezia debutului este remarcată și de Mircea Șerbănescu, el găsiind revelatoare în această privință versurile: „Cadavre vii se mișcă greoi, / Troznesc încheieturi deșirate / De foame. / Niciunul nu schiaună: Doamne! / Scăpare așteptă de jos.” Criticul timișorean adaugă opiniilor sale și pe cele ale lui Ovidiu Papadima care „considera că acest prim volum al lui Popiți se «încadra în efortul caracteristic în lirica noastră – spre sfârșitul celui de al treilea deceniu al secolului XX – de a depăși simbolismul înspre formele poetice

*) v. Grigore Popiți, *Pe cărările tinereții*, Ed. Facla, Timișoara, 1979, p. 14

**) Alexandru Ruja și colectiv., idem, p. 601

care păreau cele mai <moderne> pe atunci, având în centru suprarealismul».*)

Volumul *Cântece din fluier* (1935) dovedește însă că Grigore Popiți optează în cele din urmă (fapt anunțat, cum se arată mai sus, în ultimul ciclu al cărții de debut) pentru o poezie de factură tradiționalistă, a pământului natal, a rădăcinilor ancestrale de care nu se poate rupe sufletul. „Semenicul, Almăjul, Nera – aici este izvorul talentului nostru”, declara într-un interviu confratelui mai tânăr, de aceeași obârșie, Ion Marin-Almăjan. „El devine [...] poetul universului țărănesc, al celui păstoresc înainte de toate, univers caracterizat prin simplitate, gingășie și puritate sufletească.”**) Expresia lui urmărește îndeaproape limba și imagistica populară. Poetul exaltă viața păstorească, iubirea, bucuriile curate, transpuse în limbajul simplu al ciobanului de pe Semenici: „Flori din lună și din stele / Ți-am cules în cununele / Și din codru neumblat / Taina dragostei le-am dat. [...] // Dar pe lunga mea cărare / M-am pierdut în depărtare. / Zori de zi pe drum m-au prins, / Floricelele s-au stins.” (*Cântecele lui*, 8).

Farmecul textelor lirice ale lui Grigore Popiți este rodul capacității acestuia de a turna în versuri vorbirea colorată și plastică a țăranului, de a da glas modulii său adeseori metaforic de a-și comunica gândurile și sentimentele. Câteva exemple pot fi edificatoare: „Gerul culcă-n paie câinii / Și în vatră-s orbi tăciunii.” (*Zori de iarnă*); „Cine dorul și-l sufoacă, / Și-l închide-n piept să coacă?” (*Cântec de cioban*); „Noaptea-și chiuie-ntre stânci / Văicăreli de negri țânci. / Niciun glas de cucuvaie / Bezna codrului n-o taie. // Și eu plec, mândruțo, plec. / (Duhuri rele mă petrec.) / Vreau să strâng păcatu-n brațe, / De-aș muri pân’ dimineață. // Și tot vin, mândruțo, vin, / Dor sălbatic să-ți închin, / Când strigoi cu oase sure / Râd cu hohote-n pădure.” (*Cântecele lui*, 10)

Uneori tonalitatea folclorică a poeziilor lui Grigore Popiți e tulburată de imagini livrești: „...carul / Brăzdează violetul asfințitului / Cu sânge închegat.” (*Seară*); „Lacrimi strânse-n vârf de munte / Peste frunze moarte cad.” (*Toamnă*); „Matroane de lege păgână, / Cu bițe-n mocirlă muiate...” (*Napraor*).

Grigore Popiți se stinge din viață la 15 ian. 1980 la Timișoara.

*) Grigore Popiți, idem, studiu introductiv de Mircea Șerbănescu, *O voce poetică*, p. 8

**) Alexandru Ruja și colectiv., ibidem

GRIGORE BUGARIN

Adept al poeziei chtonice (cum o numește Ov.S. Crohmălniceanu, (v. *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Ed. Minerva, Buc., 1974, vol. II. p 97.), așadar al orientării tradiționaliste în literatura interbelică, Grigore Bugarin s-a născut în 1910 la Ohaba, jud. Caraș-Severin. A studiat la Caransebeș, unde a absolvit Școala Normală, devenind învățător. A funcționat la Revizoratul Școlar din Lugoj, ulterior la Inspectoratul Regional din Timișoara. S-a remarcat publicând versuri și diverse articole în „Seminicul” (Lugoj), „Vestul” (Timișoara), „Banatul literar” (Caransebeș), „Luceafărul” (Timișoara), „Fruncea” (Timișoara), „Gând românesc” (Cluj), „Convorbiri literare” (București), „Dacia” (Timișoara), gazetă al cărei redactor a fost, etc. A tipărit mai multe volume de poezii, *Simfonia rustică* (Ed. Fruncea, Timișoara, 1935), *Cântece de seară* (Ed. Luceafărul, Timișoara, 1936), *Cântarea dragostei* (Ed. Luceafărul, Timișoara, 1937), *La nana-n vale*, poezii în grai bănățean (Ed. Fruncea, Timișoara, 1937), *Florile satului* (Ed. Cuvântul satelor, Lugoj, 1937), *Amiaz liniștit* (ediția autorului, Lugoj, 1939), *Împăratul*, poem (ediția autorului, Timișoara, 1942). Postum îi apare volumul selectiv *Cântecele mele* (ed. Litera, Buc., 1980.) A mai scris libreturile operelor *Horia* și *Simfonia libertății* de Sabin Drăgoi, precum și cel al operei *Corul de la Chizătău* de Filaret Barbu. Mai multe lucrări i-au rămas în manuscris, între care poemul dramatic *Decebal*.

Volumul de debut al lui Grigore Bugarin, *Simfonia rustică*, degajă o prospețime încărcată de miresmele telurice. Poetul retrăiește intens amintirile copilăriei, ce i s-au imprimat în conștiință întocmai cum lăsaus urme cândva în glia reavănă opincile tatălui și ale mamei: „Îmi încălzesc amintirile / În vatra focului copilăriei mele / Să păzească urmele făcute de opincile părinților / Îmi stau gândurile veghe / Și plâng, proptindu-mi fruntea de loitra carului / Atunci când mă revăd revenind din țarină / Ghemuit în șireghe”. (*Acord*).

Chthonismul lui Grigore Bugarin capătă, în consonanță cu programul revistei „Gândirea” (sau al altora asemănătoare la care poetul a colaborat), nu de puține ori o tentă spiritualizată. Poetul reține perspectiva naivă, populară, care împrumută scenelor de sorginte biblică datele realității autohtone: „La gomilă, trei muieri / Pe fum de tămâie suie / Prin descântec să descuie / Nevăzutele puteri. / Din înalturi de văzduh / Vine-n țarini Sfântul Duh, / Rodul holdelor să fie / Prescură de liturghie / Îngeri aripa să-și moaie / În roua de pe trifoai, / Feți-Frumoși de lapte uzi / Fie jepi de cucuruz / Și să fie-n zări poiana / Haina zânei Cosânzeana.” (*Descântec pentru rodul livezilor*)

Interesul de care se bucură în perioada interbelică specia literară a baladei îl determină pe Grigore Bugarin să o cultive cu succes, mai ales că întreținea strânse legături cu Cercul Literar de la Sibiu, condus de Radu Stanca, autorul *Baladelor lacrimii de aur*. În articolul său *Resurecția baladei*, acesta teoretiza, în spirit goethean, despre necesitatea conlucrării dintre liric, epic și dramatic. În *Baladă de Sânziene*, apărut în volumul *Cântece de seară*, poetul bănățean interpretează un mit al morții, așa cum se păstrează în vechi credințe populare: „Când luna-a scădat / în argint curat / văile-adormite, / tropot de copite a trezit văzduh / parca fost un duh / scăpărând potcoave / peste largi ponoave. // Din raze de lună / a țâșnit nebună /

o iapă sireapă / și prin vad de apă / a trecut ca vântul, / neagră ca mormântul, / trecea peste zări / foc prâsnind pe nări.” Asocierea morții și mai ales a credinței în strigoi de străvechiul cult cabalin are o largă răspândire în Banat. Oamenii de la țară mai „constată” și azi cu ajutorul calului în care mormânt sălășuiește strigoiul: „Să ie un cal armig, îl ceamă și dă cu iel prăstă mormânturi și pă carie nu treșie prăstă mormântu’ acela ș’e că-i strâgoni.” (v. „Tibiscus – etnografie” , Timișoara, 1975, p. 193)

Poezia erotică a lui Grigore Bugarin este de o suavitate eminesciană, puritatea sentimentului care înflorește în ambianța silvană, tonalitatea folclorică, ne duc cu gândul la meleagurile Ipoteștilor și la bardul pe care acestea l-au zămislit: „Peste umbrele de brad / Picurii de rouă cad. / Rouă-n gene ți s-a prins, / Ochii stele au aprins. / Și în fiecare geană / E o piatră scumpă, nană.” (*Somnul cântecului*)

Atât de atașat locurilor natale, Bugarin n-a rezistat tentației de a versifica în grai bănățean. El își descrie lumea copilăriei, cu cei care au rămas să-și ducă acolo traiul lor „ăl păuresc”: „Că satu mi-i ’ntr-o voapină dă muncie / Și oamenii mai îmblă cu obială, / Muierile îs în opinși dă frunie / Și nu prea șciu să-ș’ giăiă cu albială.” (*Pr-acasă*)

„Majoritatea poeziilor dialectale ale lui Bugarin sunt de această factură; adevărate satire împotriva maimuțării orașelor, prin împrumuturi de «forme fără fond», prin urbanizare degenerată”, notează Gabriel Țepelea (v. *Aprecieri despre Grigore Bugarin și opera sa* în Grigore Bugarin, *Cântecele mele*, ed. Litera, Buc. 1980, p. 76).

Poetul bănățean se stinge prematur din viață, răpus de o boală de piept, în 1960.

DORIAN GROZDAN

Un poet de factură tradiționalistă se vedește a fi și Dorian Grozdan, deși în anumite privințe lirica lui tinde să se alinieze modernismului. Pe adevăratul său nume Rusalin Grozdan, el s-a născut la 2 noiembrie 1912 în comuna Gherteniș (jud. Caraș-Severin), aflată pe malurile râului Bârzava, „cel mai chinuit râu din țară”, după cum îl caracterizează, pe care l-a evocat în multe din creațiile sale. De aceea, pe drept cuvânt a fost numit poet al Bârzavei. Era copil de țărani săraci. A urmat școala primară în satul natal și seminarul pedagogic la Arad. În anul 1934 a fost repartizat învățător la Ghiroda, modestă suburbie a Timișoarei. Între anii 1947 – 1949 funcționează ca inspector școlar, apoi ca director și profesor la Timișoara până în 1972.

Ca poet, Dorian Grozdan debutează în „Adevărul literar și artistic” al lui Mihail Sevastos. Colaborează în continuare la numeroase ziare și reviste din țară: „Vestul”, „Fruncea”, „Colț de țară”, „Banatul” din Timișoara, „Societatea de mâine” din Cluj, „Viața literară”, „Universul literar”, „Prepoem”, „Hyperion” din București etc.. A fost secretar de redacție la ziarul „Dacia”, unde a întreținut cronică literară, și la revista „Luceafărul”, una dintre cele mai importante publicații bănățene din perioada interbelică. Îl găsim, de asemenea, în diverse perioade, membru în colectivele de redacție ale publicațiilor „Vestul” și „Țara” și redactor-șef la „Unirea Română”. Făcea parte din comitetul de conducere al Societății Scriitorilor Români din Banat și întreținea strânse legături cu Ion Minulescu, I. Valerian, Dan Botta, Claudia Milian, Zaharia Stancu ș.a.

Volumele sale de versuri *Brazde păgâne* și *Cioplituri în lemn* au apărut în 1935, respectiv 1936 la Editura Luceafărul din Timișoara. Lor li se vor adăuga *Porți închise*, poeme, Ed. ziarului „Poporul român”, Timișoara, 1942, *Umbre de cleștar*, Ed. Facla, Timișoara, 1974 și *Anotimpuri aprinse*, idem, 1982.

La fel ca alți poeți de obârșie rustică, Dorian Grozdan suferă din pricina înstrăinării de locurile natale, suspinând după malurile Bârzavei, unde „toamna odihnește-n culcușul frunzelor grele”, iar „sălciile-și scarmână chica-n adâncuri de umbre și stele.” (*Răspântie*) Neadaptat traiului în cetatea „de neguri și fum”, poetul nu o repudiază din motivele care se constituieră într-un veritabil cap de acuzare împotriva orașului în lirica expresionistă a unor Georg Heym sau Gottfried Benn, ci pentru că „...aici primăvara nu ne-ntâmpină în florile de cais, / nici toamna aurul nu-l scutură-n drum, / aici toate le-așteptăm în zădar...” (*Răspântie*) Alteori, așa cum observă Nicolae Țirioi, Dorian Grozdan „proiectează senzațiile evocate de amintire pe un plan mirific, ireal, esteticește valabil pentru orice localitate geografică.” *) : „Eu am trecut cu tălpile goale pe aici / prin șerpii și ierburile înalte / unde cerbii ling roua și plâng licuricii / și unde brotăceii cer ploaie, / colțul frunzelor să-l moaie, / Eu am trecut pe aici către zenit, / și nu m-am oprit.” (*Popas*)

Drumul înstrăinării, bătut de care, este singurul element din lumea rustică față de care

*) Nicolae Țirioi, idem, p. 69

poetul are justificate resentimente. Imaginea exodului salcânilor în șiruri împleticite spre valea rămasă în urmă, admirabilă personificare, se conturează vag pe fundalul cerului din care se scutură brumele toamnei: „Se duc salcâinii, galbeni, uscățivi, / se-nșiruie de-a lungul drumului de var; / iar printre ei doinește-un car / ca o psalmodiere de bețivi. // ...Se duc salcâinii galbeni, uscățivi / și pier în valea plină de noroi; / și nimeni nu se uită înapoi / cimpleteciți se duc, ca două rânduri de bețivi.” (*Se duc salcâinii*)

Obsesia trecerii ireversibile a timpului și asocierea imaginii toamnei cu vârsta senectuții, au devenit înainte de vreme motive dominante în lirica lui Dorian Grozdan: „Prieten, în noaptea asta toamna a chemat o frunză, / o frunză sub puhoaiile de lună, - / ai auzit cum sună / arama și rugina timpurie-n nuc?... / Taci! ascultă anii noștri cum se duc...” (*Preludiu pentru începutul toamnei*), sau „Suie-n zare tinerețea, ca o stea, / stropi de promoroacă au căzut pe fruntea mea, // Cine nu-și apleacă mădularele în lut / când ceasul desfrunzirii a bătut? / Suie-n zare tinerețea, ca o stea, / hai, că ne ajunge toamna grea!” (*Fuga*)

Poetul se vede în postura eternului pelerin, personaj care a făcut carieră cândva în literatura romantică, asociind-o, nu fără justificare, celei de poet damnat, pe care neo-romanticii, altfel spus – simboțiștii, Verlaine, Rimbaud, Laforgue, Corbière și alții, au agreat-o atât de mult: „Îmi crește sufletul pe zări / și sângele mi-e putregai, / eu sunt blăstăm din veac străbun / să-mi vântur sufletul pe drum...” (*Risipa*)

Cocoșii apocaliptici ai lui Blaga își sună glasul prevestitor și în unele poezii ale bănățeanului Dorian Grozdan, dovadă că el nu a rămas insensibil la experiența expresionistă. Neliniștea tragică, potențarea cosmică a misterului, lunecarea spre legendă și simbol sunt specifice unei părți a creației sale: „Cocoșii au sunat înghețul stelelor – / unde-i steaua luminoasă? / drumul s-a pătat de dansul ielelor, / și staulul nu-l găsesc în zarea astanunecoasă. // Auzi viermii cum mă rod: port în mine un Irod.” (*Drum către Betleem*)

Dorian Grozdan este și un remarcabil dramaturg. În perioada 1930 – 1932, publică mai multe opere dramatice la Editura Anca din Cluj: *Trei nopți de răs*, *Omul și beția*, *Cucoana din tren*, *Mă bate nevasta*, *Două scrisori*. A conceput și un roman, *Diavolul blond*, publicat fragmentar în foiletonul revistelor „Luceafărul” și „Colț de țară”. De mult succes s-a bucurat monografia sa *Romul Ladea și lumea lui cuprinzătoare*, Ed. Facla, 1979, distinsă cu premiul Asociației Scriitorilor din Timișoara.

Poetul, dramaturgul și prozatorul Dorian Grozdan părăsește această lume la 19 ian. 1979.

TIBERIU VUIA

Poetul și publicistul Tiberiu Vuia, s-a născut la 2 oct. 1900 în localitatea Brestovăț din județul Timiș. Studiile secundare le face la Beiuș, iar cele universitare la București, unde obține licența în drept. S-a stabilit la Arad și a trăit cea mai mare parte a vieții în frumosul municipiu de pe cursul inferior al Mureșului, profesând avocatura.

Tiberiu Vuia a fost o personalitate marcantă a urbei sale. În pofida solicitantei sale profesii, el a găsit suficient timp să desfășoare și o activitate publicistică bogată. După ce, student fiind, a semnat în paginile unor reviste din capitală („Dacia”, „Adevărul”, „Cuvântul”, „Lupta”), și-a continuat activitatea de publicist în calitate de colaborator al unor publicații arădene ca: „Solidaritatea” (condusă de Aron Cotruș), „Tribuna Aradului”, „Ecol”. A făcut parte din colectivul de conducere al revistei „Hotarul”, înființată în anul 1933.

Dar publicația căreia Tiberiu Vuia i s-a consacrat în cele din urmă a fost „Înnoirea”, având subtitlul „revistă politică, socială și culturală”, înființată la 15 sept. 1937 de el însuși. „La scurtă vreme (după apariție, n.m., D.F.-S.), depășind condiția de publicație provincială, diversificând cadrul tematic, «Înnoirea» avea să se impună prin pasionata preocupare pentru faptul cultural (atât prin sprijinirea creației literare, difuzarea valorilor, cât și prin susținerea unor inițiative de cea mai mare însemnătate, precum înființarea, la Arad, a unui teatru permanent), prin echilibrul judecăților, deschiderea spre spațiul cultural național și printr-un bogat conținut informativ.” *)

Tiberiu Vuia a rezervat în revista sa mult spațiu literaturii, mai ales poeziei. Publică în paginile sale poeți cunoscuți, ca Aron Cotruș, Al.T. Stamatiad, Petre Pascu, Gherghinescu Vania, Virgil Carianopol, Ștefan Baciu, Mihai Beniuc. Lor li se adaugă localnicii, Marcel Olinescu, F.J. Pajiște, Al. Negură, Gheorghe Moțiu, bănățenii C. Miu-Lerca, Grigore Bugarin, Pavel Bellu, bucovinenii Mircea Streinul, E.Ar. Zaharia, Iulian Vesper, George Drumar, C. Pârlea, Ovidiu Caledoniu ș.a. După cum se vede, conducătorul revistei era cu consecvență animat de „dorința stabilirii unor punți de legătură între creatorii români de pretutindeni [...]” **)

Regretabilă este apariția în revistă a unor texte cu tentă pronunțat naționalistă în rubrica *Note* și *Polemici* mai ales, „aproape toate în perioada de început [...] Nu-i mai puțin adevărat că spiritul public cunoștea, către sfârșitul deceniului patru, o exacerbare a retoricii de acest tip.” ***)

Tiberiu Vuia a devenit președintele Asociației Ziaristilor și Publiciștilor din Arad, de asemenea, a fost un timp vicepreședinte al Asociației Scriitorilor Români din Banat. A publicat un singur volum de *Poeme* (Timișoara, 1934), suficient însă ca Ion Stoia-Udrea să-l includă în antologia sa *11 poeți bănățeni*, ed. Vrerea, Timișoara, 1942. După înființarea unui teatru permanent la Arad, fapt cultural pentru care „Înnoirea” a militat încă din primul număr,

*) Lucian Enășescu, „Un pion de cultură” – revista „Înnoirea”, „Arca”, Arad, nr. 1,2,3, 2006, p. 1

**) idem, p. 6

***) idem, p.

Tiberiu Vuia a fost ales secretar literar al acestuia.

Singular între confracții bănățeni prin cultivarea poemului în proză, poetul originar din inima fostului județ Timiș-Torontal se aseamănă totuși cu majoritatea acestora prin tematica preferată, specifică literaturii de factură tradiționalistă în lirica interbelică. El încearcă mereu satisfacția reîntâlnirii cu țarina, „Atât de dragă. De caldă. De omenească”, cu grădinile care „exală parfum de înmormântări umede”, dorindu-și „La capăt de pelerinaj, mângâiere și odihnă, sub troiță”. (*În drum de toamnă*) Tiberiu Vuia e îndrăgostit de spațiile largi, de depărtările care se ghicesc încărcate de tăcere și mister dincolo de limitele hotarelor: „Ochii mi se adâncesc în zare, pe linia de hotar, dintre cele care sunt ale noastre și cele care se cufundă în tăcere și mister departe, departe...” (idem)

Sentimentul însingurării în lumea citadină, neprimitoare, „amestec de aramă și vânăț”, cu oameni îngrămădiți laolaltă și ținuți „ca pentru o eternitate” (*De unul singur*), îl determină să simtă periodic tentația evaziunii: „În aer se deschidea din ce în ce, tot mai mare golul, cu tot mai alburie lumină. Zăream în zare șoseaua cu frăgarii punctați mărunț unul lângă altul. Și în pieptul meu se aprindea dorul de a pleca pe urma brazdelor din holde, cu sufletul rătăcind printre conacele cu ulucii dărămați și cu câinii răi, privind în viață viziunea, stăpână a vieții mele, viziunea drumurilor fără capăt, în zări nemaiatinse.” (*Cântecul pelerinului*) Șesurile cu veșnic desfășurata lor întindere, „Poveste dintotdeauna spre zarea toată”, se deschid în fața poetului cu „orizonturi însulițate de turnuri” și „drumuri punctate de duzi”. (*Șesuri*)

Misterul revine ca un leitmotiv în poemele lui Tiberiu Vuia, se pare mai mult pentru forța de sugestie a cuvântului în sine, decât din dorința de potențare a acestuia în manieră expresionistă: „Dor de singurătate, izvor de nostalgii. Tăcere, mister, odihnă”. (idem)

Poetul stabilește ciudate similitudini între existența proprie și cea a unei grădini publice, „...superbă inimă zvâcnind de sevă, de culoare, de lumină, / Întortocheată răscoală de cărări, de zâmbete, de snoave.” Explozia vegetală, tumultul și freamătul ei îl duc pe poet cu gândul la anii propriei tinereți, în timp ce povara autumnală, „cu cărări subțiate de ploi, cu toate podoabele subțiate de vânt” și cu rondourile de flori – „mormane de pământ cleios”, o simte apăsându-l întocmai ca vârsta senectuții. Ultimele imagini amintesc de simbolismul bacovian.

Tiberiu Vuia s-a stins din viață în anul 1975.

MODERNISMUL

TRADIȚIE ȘI INOVAȚIE

Întreaga literatură interbelică a stat sub semnul disputei dintre tradiționalism și modernism. Cel care a pus capăt acestei confruntări a fost pretinsul regim de democrație populară instaurat după război, inspirat în politica sa culturală de modelul sovietic. Ciudat, proclamându-se adepții unei ideologii noi, revoluționare, stăpânii înscăunați de ocupantul străin au fost deranjați tocmai de tendințele novatoare în artă, pe care le-au socotit o expresie a ideologiei fostei orânduiri, putrede și corupte. Poate cel mai revoltător exemplu al reacției lor este pamfletul anti-arghezian *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei*, publicat în anul 1948 de Sorin Toma în patru numere ale organului PCR „Scânteia”, în care i se impută autorului *Florilor de mucigai* tocmai cea mai originală și reformatoare direcție a creației sale, aceea inspirată de „estetica urâtului”. Într-o manieră oarecum diferită, impusă de noile realități, confruntarea, benefică în fond, între tradiție și inovație a reapărut după 1960. Și nici nu putea să se întâmple altfel, fiindcă întreaga evoluție a culturii universale este o consecință a acestei confruntări.

Ideologia tradiționalistă, promovată inițial de gruparea revistei „Sămănătorul” (1901-1910), având ca principal mentor pe N. Iorga, s-a cristalizat din dorința stimulării dezvoltării personalității proprii a culturii naționale. Specific tradiționalismului românesc este mai cu seamă interesul pentru lumea satului, văzut ca depozitar al valorilor spirituale, pentru folclor, mitologie și trecutul național. El nu respinge asimilarea elementelor unor alte culturi, însă îi acordă un rol secundar și o condiționează de stimularea dezvoltării personalității culturii românești. Linia „Sămănătorului” este continuată în perioada interbelică de revista „Gândirea” (1921-1945), care îi conferă tradiționalismului autohton dimensiunea religioasă.

În opoziție, modernismul (termen impus de E. Lovinescu) e o amplă mișcare de inovare a formelor de expresie, după modelul literaturilor occidentale. E. Lovinescu, conducătorul cenaclului *Sburătorul* și al revistei omonime (1919-1921, 1926-1927), a susținut necesitatea înnoirii literaturii noastre prin *sincronizarea* cu tendințele identificate în marile centre culturale europene. Se integrează, așadar, modernismului curente literare de la simbolism încoace, cu deosebire cele de avangardă, având ca particularitate generală negarea valorilor clasice, tradiționale, conservatoare, găsirea unor noi formule de exprimare în artă, tendința de a șoca etc. Lovinescu a combătut idilismul sămănătorist, precum și cultivarea unei literaturi exclusiv rurale și folclorizante, susținând dreptul mediului citadin de a fi reprezentat în literatură. Adept al primatului esteticului, după modelul lui T. Maiorescu, el a dezavuat eticismul și etnicismul tradiționalist.

În realitate, lucrurile nu se despart atât de tranșant, ba chiar s-ar putea spune că în multe privințe diferența dintre modernism și tradiționalism e greu de precizat, iar încadrarea poezilor îndeosebi într-o categorie sau alta, aproape imposibilă. Critica literară recunoștea că lirica tradiționalistă recurge sub raportul expresiei la cuceririle „poeziei noi” și că Lucian Blaga sau Adrian Maniu nu sunt mai puțin moderni ca Ion Vinea, de pildă.

Fenomenul se poate observa și în lirica bănățeană interbelică, fiindcă mijloacele de expresie ale unor poeți, tradiționaliști prin temele și motivele dominante, precum Grigore Bugarin, C. Miu-Lerca, Grigore Popiți, ca să nu mai vorbim de Pavel Bellu și Dorian Grozdan, corespund tendințelor novatoare ale epocii lor. Orientarea spre programul estetic tradiționalist se explică prin faptul că, aproape fără excepție descendenți ai lumii satului fiind, ei s-au simțit cu vigoare îndemnați să transpună în literatura cultă bogăția etnografică a mediului din care provin. „Faptului în sine, demonstrând emoționanta dragoste a poezilor bănățeni față de solul original și o tot atât de puternică încântare pentru obiceiurile, folclorul literar și legăturile sufletești de tot felul, nu i s-ar putea reproba nimic diminuativ, dacă repetarea fenomenului până la obsesie și copierea de către epigoni a dispozițiilor sufletești nu ar fi amenințat cu o ucigașă monotonică peisajul poetic bănățean, cu toate că fiecare poet a adus o notă personală în felul preocupărilor.” *)

Tendințele novatoare s-au ivit în spațiul literar bănățean urmare a cunoașterii și asimilării experiențelor modernismului autohton și ale celor din literatura universală. Important a fost în acest context că s-a tradus în Banat din scriitori de seamă ca Walt Whitman, Ernst Toller, Claude McKay, Fenton Johnson, Langston Hughes, Warning Cuney (Ion Stoia-Udrea); Giuseppe Ungaretti, Umberto Saba, Eugenio Montale (Petru Sfetca); Paul Valéry (Ilie Ienea); Jules Laforgue (Anișoara Odeanu) etc.

Mediul citadin, climatul industrial și-au pus în cele din urmă amprenta asupra liricii bănățene interbelice, silind-o să ia în seamă și alte surse de inspirație decât cele oferite de lumea satului. „Spiritele evolute nu pot stăruie în repetarea acelorași perspective și senzații – observa Petru Comarnescu – ele trebuie să dea o viziune mai plină, mai dramatică, mai semnificativă.” **)

Acest lucru se realizează, într-adevăr, ridicându-se un număr de poeți care „...au avut curajul să spargă canoanele vechi, ce tindeau să ia rigiditatea dogmelor și să iasă, cu gând frumos, pe terenul unei poezii de respirație largă, unde expresia și contemplația poetică sunt generatoare de emoții estetice în primul rând.” ***) Făcând aceste afirmații, Virgil Birou avea în vedere că puternicele reminiscențe ale eticismului și etnicismului trebuiau în cele din urmă depășite.

*) Virgil Birou, *Poezia nouă bănățeană*, idem, studiu introductiv *Limpeziri*, p. 7

**) Petru Comarnescu, *Sat și uzină în poezia bănățeană*, „Timpul”, București, an IV, nr. 2010/11 dec. 1942

***) Virgil Birou, idem, p. 13

ION STOIA-UDREA

Poet, traducător, publicist, editor, Ion Stoia-Udrea s-a născut la 25 dec. 1901 în satul Greoni, jud. Caraș-Severin. A urmat liceul la Biserica-Albă (Bela Crkva, Republica Serbia), Brașov și Lugoj, apoi a studiat la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București. Între 1924 – 1926 e profesor la Balcic (astăzi în Bulgaria) și Oravița. Din 1926 întreprinde cercetări arhivistice la Viena și Budapesta. Face studii de regie la München și Berlin. Intră în contact cu reprezentanți ai mișcării europene de stânga din timpul ascensiunii fascismului. Traduce din versurile poetului german comunist Ernst Toller.

Se stabilește din anul 1930 la Timișoara, unde e angajat redactor la publicația „Vestul”. Leagă o trainică prietenie cu Romul Ladea și Virgil Birou, numărându-se printre animatorii vieții culturale din capitala Banatului. Începând cu 24 mai 1932, scoate revista „Vrerea”, despre care critica literară afirmă că ar fi fost cea mai avansată publicație ca mesaj ideologic al deceniului IV (S. Dima). De altfel, „Vrerea” a fost suspendată în 1937 din cauza publicării poemului incitant al lui Ion Stoia-Udrea, *Cântecul uzinei*.

Volumele de versuri originale ale poetului bănățean se intitulează *Chemări* (München, 1926), *Cântecul uzinei*, Ed. Vrerea, Timișoara, 1935, și *Veacul de foc*, poem dramatic, Timișoara, 1945. Ca traducător, a publicat *Cartea rândunelelor* de Ernst Toller și volumul antologic *Negri sub zgârie-nori* (incluzând poezii de Claude McKay, Fenton Johnson, Lanston Hughes, Warning Cuney ș.a.). Spiritul protestatar al textelor poezilor de culoare nord-americieni, Ion Stoia-Udrea caută să îl confere propriilor poezii. A publicat în diverse reviste sau în colecțiile editurii „Vrerea” și traduceri din literatura latină, maghiară, germană, mai consistente fiind cele din poezii italieni Giuseppe Ungaretti (1943) și Eugenio Montale (1945).

Volumul de debut nu pare să îl anticipeze pe viitorul poet al mediului muncitoresc. Dimpotrivă, Ion Stoia-Udrea se simte încă intim legat de lumea rustică în care s-a zămislit și a trăit primele experiențe de viață, deși constată că „De atunci apele și-au schimbat albia, / Vânturi au resfirat nisipul / Și oamenii cu fețe de sfinți / S-au preschimbat / În cruci de lemn / Sus în țintirim.” (*Reîntoarcere*)

Apariția, nouă ani mai târziu, a volumului *Cântecul uzinei* (1931) dovedește cu cât s-a îmbogățit în acest răstimp experiența poetului, la ce filoane ale culturii naționale și universale și-a creat acces, la ce concepție despre lume și viață a aderat. Ciclul *Moartea* al volumului sus-amintit înfățișează decesul unui muncitor într-un accident de muncă, fapt care generează un protest violent al poetului împotriva tehnologiei industriale devoratoare de vieți, la fel ca în literatura de factură naturalistă: „Ilotul de la valțul Nr. 5 din seria treia / În al optulea ceas / Simte deodată lânzezeală în trup / - îi fusese lungă noaptea trecută / cu boala cea veche, cu friguri ce-l chinuie-ntruna / Și mișcarea brațului drept a-ntârziat nicio secundă... / Un țipet!... Apoi trosnet de oase zdrobite, / valțul macină cărnuri, / sângele tescuit se prelinge ulei cald / pe axe și pe roți / ... Uruie angrenajele cu zumzet de stup înciudat. / Sub gotica boltă transmisiunile fug / Șerpi de argint prin văzduh.” Textul poetului bănățean aduce întrucâtva

aminte și de cutremurătoarele reportaje ale lui Geo Bogza despre condițiile subumane de muncă în industria interbelică.

În poemul *Cântecul uzinei*, poetul încearcă să surprindă nașterea conștiinței de clasă, a solidarității proletare, ca și edificarea proletariatului asupra contradicției fundamentale a lumii capitaliste, al cărei „gropar” (cum spune într-o celebră lucrare Karl Marx) intenționează să devină: „Tovarășe, / auzi tu cum cântă uzina? / ascultă! / În ritmul ei vajnic / bate inima mea, / inima ta. // Tovarășe, în angrenajele ei / gălgâie sângele nostru, / al meu, / al tău, / al tuturor, / învârtește volanul cel mare / fără odihnă, / ziua, / noaptea, / mereu - / nu pentru noi!” Pe bună dreptate se întreabă Cornel Ungureanu, de ce după scrierea unor astfel de versuri, în ton cu ideologia sa, partidul comunist ajuns la putere îl întemnițează în 1949 pe Ion Stoia-Udrea pentru circa un an, după ce îi suspendă revista „Vrerea”, reapărută în 1945? *) Se cunosc însă nu puține cazuri în care comuniștii și-au sancționat aspru „tovarășii de drum” mai semeți, ce au îndrăznit să cârtească la un moment dat împotriva lor.

Ion Stoia-Udrea dovedește consecvent interes pentru tematica socială și în alte poezii ale volumului său din 1931 sau în versurile apărute ulterior. Pe cei mulți și exploatați îi vede ca o „turmă răzlețită sub cer nevăzut”, silită de cruzii profitori să îndure „pe drumuri bătute de pietre și spini” inimaginabile suferințe: „Calea ne-o-nscriem cu urme de sânge, / Din răni unamie trupul ne plânge / Și desproptit își cerșește popas, / Câni nevăzuți ne îndeamnă la pas.” (*Patru scrisori, I*) Dar steaua speranței, ce părea cândva pierdută, a răsărit, observă poetul, și pentru „turma cea multă”: „Ortaci, / Departe, așa de departe cândva, / Și pentru noi, turma cea multă, se năzare o stea.” (idem) Nu știa la vremea aceea poetul încotro a condus această falsă stea polară!

„Până la Ion Stoia-Udrea nimeni în lirica românească nu încercase să dea o asemenea viziune modernă, citadină, cu aspectele reale luate din lumea industrială, în care omul era plasat cu problemele lui grave și cu reacțiile lui psihice specifice epocii. Meritul poetului e cu atât mai mare, cu cât nu «experimenta» influențat de moda literară, ci surprindea un fragment de viață autentică, oglindind o atmosferă de uzină și de muncă industrială, așa cum exista ea în realitate, întrucât Banatul era în vremea aceea ținutul cel mai industrial al țării.” **)

Ion Stoia-Udrea se stinge din viață la Greoni în anul 1977.

*) Cornel Ungureanu, *Istoria literaturii din Banat. Momente inaugurale* în „Memoria Banatului.ro”

**) Nicolae Țirioi, *Premise literare*, Ed. Facla, Timișoara, 1976, p. 74

TRAIAN IEREMICI

Poetul și publicistul Traian Ieremici s-a născut la 18 iulie 1903 în localitatea Liubcova din fostul județ Caraș. Urmează cursurile școlii la Caransebeș (la liceul Traian Doda), Oravița și Cluj. Este absolvent al Facultății de Drept din Cluj. A colaborat la revistele „Banatul” din Timișoara, „Utopia” și „Darul vremii” din Cluj, „Drum nou” (Bocșa), „Scrisul bănățean” și „Orizont” din Timișoara etc.

Spre deosebire de ceilalți poeți bănățeni, Traian Ieremici și-a publicat cu parcimonie versurile în revistele vremii sale. În 1942 declara că și-a grupat poeziile în vederea publicării într-un volum, dar proiectul a rămas nefinalizat. Tot în manuscris i se păstrează și o dramă. O parte din textele sale lirice au fost însă incluse în importante antologii (*Noua lirică ardeleană*, în selecția lui Octavian Șireagu, cu o prefață de I. Valerian, Ed. Transilvania, Cluj, 1935 și *11 poeți bănățeni, prezențați de Ion Stoia-Udrea*, col. *Poeți bănățeni contemporani*, Ed. Vrerea, Timișoara, 1942), fapt revelator în privința valorii lor literare.

Detășându-se de chthonismul celor mai mulți dintre confrății săi bănățeni, Traian Ieremici cultivă o poezie a bucuriei de a trăi (fără a fi un hedonist, totuși), a admirației față de „frumusețea vieții nepângărite de prejudecăți și resentimente străvechi și conștiință prin reflexie de cauzele răului și imperfecțiunii”, exprimând „crezul liric al unui poet de sensibilitate modernă” *)

Poezia începuturilor sale literare, publicată prin anii treizeci în revista „Banatul” din Timișoara, este de factură romantică. Firește, nu e vorba de o continuare a romantismului desuet de la sfârșitul secolului al XIX-lea, caracterizat prin individualism excesiv și rupere de realitate, ci de reluarea unor atitudini și ipostaze specifice, de cultivare a sensibilității, imaginației și nonconformismului. Reprezentativ pentru această orientare pare a fi textul *Eu am schițat cu-n gest pe Dumnezeu*, eul liric comunicând aici aspirația sa spre înălțimi, zborul neîngrădit al imaginației, orgoliul celui care s-a desprins de cătușa convenționalismului. Eliberarea sa spirituală și-o imaginează ca o apoteoză, după eforturi supraomenești pentru a se smulge „...din huma / Ce-mi pironea avântul pe o cruce.” Animat de un avânt prometeic, simte satisfacția răzbunării pedepsei divine care s-a abătut asupra lungului șir de urmași ai primului om: „Adame, străbunul meu părinte, unde ești / Ca să-ți împaci conștiința zdrobită de blestem / Și să-ți ridici brodată de sudori: / Al Râvnei și al Durerii diadem...! / Unde ești / Să-ți vezi nepotul pripășit de glie / Brăzdând văzduhul spre luminile cerești, / Și-n drum cum i se-mbie / Stele, Sori... / ...Cât de-mpăcat cu tine puteai de-acum să mori / Acum, când eu / Cu vigoarea ștepleciunii m-am smuls din huma / ce-mi pironea avântul pe o cruce / Și am schițat cu-n gest pe Dumnezeu...”

Cultul pentru exotism a fost preluat din recuzita romantică și amplificat de poezia simbolistă, la noi mai ales de Macedonski și Minulescu. Traian Ieremici caută la rândul său evaziuni în lumi exotice, clamând sentimente în manieră minulesciană. Cu conștiința încărcată

*) Nicolae Țirioi, idem, p. 77

de presupuse păcate, eroul său liric se înfățișează în țara lui Buddha Sakyamuni, încercând să afle în Nirvana izbăvire. Inițial, el acceptă orice jertfă, în speranța satisfacției supreme dobândită în pacea desăvârșită: „Drept jertfă, poftele ce-au încolțit în mine, / Eu le-am ucis pe-altarul sfintelor pagode; / Și-așa / De ispitele vieții ușurat, / În țara Ta, / Pe buze-nvinețite de post, am îngânat / Din Vede atâtea sacre ode / și cântec de biruință / Din Mahabharata...” (*În țara lui Buddha*) Dar viața ascetică nu i se pare poetului în firea lucrurilor. Nirvana e „un paradis în destrămare”, cum ar fi spus marele Blaga, în care viața este negată prin ceea ce ea are în primul rând caracteristic: mișcarea. Autoritatea profetului a impus o liniște de templu „ce-n oase te pătrunde”: „Nirvana: / Tăcerea putrezită se destramă-n scame de fiori, / Vântul, de urât, s-a spânzurat în sicomori, / Iar Gangele de-nțelepciunea Ta-nfricat, / Suspiniul și l-a înecat / Și l-a-ngropat în unde... / Și-așa, în liniștea ce-n oase te pătrunde, / Îți pare-ncremenit în nemișcare, / Tot ce pân-aici fu suferință...” (idem) Înșelat în așteptările sale, dezavuează mirajul „înțelepciunii austeră” în numele vieții triumfătoare și alor ei „hipnotice chemări”: „Ci dacă n-ai putut opri, Buddha, să crească palmierii, / Să-nflorească floarea, / Să adie boarea, / Nici Gangele să-l stăvilești din mers, / De ce pe mine, / Risipit și iarăși închegat în univers, / M-ai momit cu pacea lumii Tale? / De ce m-ai mințit, Stăpâne...?!” (idem)

Mitul biblic al Evei devine în lirica poetului bănățean „pretext pentru adularea frumuseții nude a femeii perfecte, chiar dacă e alterabilă din cauza <unui simț oprit>” *) : „Ci dacă n-ai fost găsită în straturi de cărbune, / Tu ți-ai păstrat ființa caldă-n vii tipare... / O, Eva, tu, de-a pururi minune!” (*Eva*) Exclamație de încântare aceste versuri ale unui poet îndrăgostit de puritatea operei desăvârșite. Dar, ce curios! Creația perfectă aparține unui Pygmalion imperfect care, măcinat de egoism, își condiționează înfăptuirile, anume parcă pentru a găsi pretexte de răzbunare și pedeapsă. Pentru poetul nostru, femeia, plăsmuire pură, rămâne un simbol al vieții, mai presus de înțelepciunea austeră a renunțării și de prestigiul încremenit al scripturilor: „Flori răsădite-n seră sau margine drum, / Zadarnic v-aș dăru tot sufletul din mine: / Trufașe Salomei, pierdute Magdaline!...” (*Poveste veche*)

„Traian Ieremici meditează în versurile sale, atât asupra neliniștilor sale lăuntrice, cât și asupra valorilor păstrate în conștiința omenirii; – spune Nicolae Țirioi în exegeza sa dedicată versurilor acestuia – el rămâne un credincios admirator al dezlănțuirilor dionisiace, al bucuriilor vieții.” **)

Poetul cărășean s-a stins din viață la 19 noiembrie 1970.

*) idem p. 75

**) idem p. 71

PETRU SFETCA

Unul dintre cei mai talentați poeți din vestul țării, Petru Sfetca, inclus în antologia lui Ion Stoia-Udrea, *11 poeți bănățeni*, Ed. Vrerea, Timișoara, 1942, precum și în aceea a lui Virgil Birou *Poezia nouă bănățeană*, Editura Asociației Scriitorilor Români din Banat, Timișoara, 1944, s-a născut la 19 nov. 1919 în orașul Lipova (integrat pe atunci județului Timiș-Torontal). Face studii primare și secundare în localitatea natală și la Timișoara, apoi urmează cursurile Academiei Teologice din Arad. Debutează la numai 16 ani cu versuri în „Luceafărul” (Timișoara). Mai colaborează la „Generația de mâine” (Oravița), „Universul literar” (București), „Țară nouă” (Cluj), „Jurnal literar” (Iași), „Orizont” etc. Deține funcțiile de redactor-șef și pe cea de director ale ziarului „Vestul” din Timișoara (1939 – 1944). A mai făcut parte din redacțiile publicațiilor „Lupta patriotică”, devenită „Banatul” (Timișoara), „Frontul plugarilor”, „Flacăra” și „Tânărul scriitor” (toate din București).

Petru Sfetca debutează editorial cu volumul de poezii *Solii către lumină*, Ed. Vestul, Timișoara, 1940. Urmează *Echinox*, Ed. Vrerea, Timișoara, 1941; *Osmoze*, Ed. Vrerea, 1947; *30 de poeme*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1973 și *Cumpăna vieții*, Ed. Facla, Timișoara, 1979. A mai publicat traduceri din mari poeți ai literaturilor occidentale: Giuseppe Ungaretti, Umberto Saba, Eugenio Montale, Salvatore Quasimodo, Giacomo Leopardi, Curzio Malaparte, Novalis, Hölderlin, André Gaillard, Jacques Audiberti ș.a.

Influența expresionismului, prin filieră blagiană, este sesizabilă în poezia din prima parte a creației lui Petru Sfetca. Un anume vitalism dionisiac, pe care poetul *Poemelor luminii* îl resimțea datorită lui Nietzsche, atât sub raport ideatic, cât și ca factură lirică, se insinuează în creația poetului bănățean. Ritmica dansului dionisiac, adevărată dezlănțuire de energii refulate, îi înlesnește acestuia integrarea în nemărginirea cosmică: „Mă desfășor sub orizonturi mari / Și tremură pământul sterp sub mine, / Îmi curg elanurile vechi în vine / Și-mi umblă-n sânge ca niște tâlhari. // Că simt în carne proaspăt că s-a-ncins / Un joc sălbatic cu nemărginirea; / Mă duc adânc în zare cu privirea / Și cat aieva inimii cuprins. // Și clocotesc în mine ca o fiară / Îmi fierb lăuntru marile văpăi / Că-mi suie-n trup un zvon de zurgălăi / Pân-se topește-n carne ca o ceară... (Anotimp)

Poezia *Autobiografie*, din volumul *Echinox*, ne comunică aspirația eroului liric al poetului nostru spre lumea artei pure, spre care se îndreaptă pe un itinerar familiar înaintașilor romantici. Inițial, el ni se înfățișează în postura peregrinului, plecat „de undeva departe”, pe un drum fără întoarcere, țelul său e un alt tărâm, cel al jocurilor „calde de culoare”. Aceasta este o lume a iluziilor, „catarge albe”, revers al realității (joc secund): „Eu vin de undeva departe / și am trecut prin câmpul gol, / Pe mânjii mei azurul șade / și Timpul e domol, domol... / Îmi leagănă genunchii drumul, / și obrajii-mi tremură de soare, / Unde mă duc e altă vreme / și jocuri calde de culoare. // Îmi scade zarea de sub tample / Și zborul e senin, senin, / Catarge albe de iluzii / în apa ochilor mei vin; / Și mă revărs în slăvi de boare, / ca un descântec nesfârșit. / Am aripi calde peste lume / și sunt grăbit, și sunt grăbit...”

Deloc insensibil la fenomenul social, Petru Sfetca exprimă cu mijloacele artei neliniștea acută a generației sale, determinată de descătușarea forțelor obscure, care cresc asemenea unor neguri din pământ. Fruntariile civilizației sunt amenințate de iraționalism. Lipsa de „avânt” pentru contracararea dezastrului conduce umanitatea la „dezolare”. Acesta e motivul predominant în lirica expresioniștilor, convinși că lumea se află în fața unei catastrofe iminente: „Ce neguri cresc acuma din pământ / Ce reci sunt iar cadranele solare! / În nebuloasa vremii e mișcare / Și-n hăul lumii cel din urmă vânt. // O, ne simțim în mâini fără avânt / Pândind îndepărtatele hotare, / Ne prinde-n gheare marea dezolare / Și cerul gol ni-e acoperământ.” (*Soractele*)

Semnele descompunerii fizice și morale sporesc în alte texte lirice. Pământul este văzut în agonie, gol de podoaba văzduhului, piloții de susținere a bolții siderale cedează cu zgomote terifiante. Supraviețuitorii așteaptă salvatoare nave din depărtări: „S-a scuturat văzduhu-n necuprins, / Pământul are inima bolnavă, / Cucoarele s-au scufundat în slavă / Și s-au zmucit din lume și s-au stins. // Ci am rămas sub nesfârșitu-ntins, / Mai așteptăm din depărtări o navă / Și auzim o troznitură gravă / În Miază Noapte bolta s-a desprins...” (*Viziune autumnală*)

Poetul nu se abandonează însă unui pesimism incurabil, el are puterea de a-și regăsi exuberanța și elanul începuturilor. Sub influența tonică a regenerării naturii, el aspiră spre înălțimi, are senzația că aripi îi „mijesc la subsuori”, iar inima i se avântă „ca o ciocârlie” dornică să cuprindă universul: „Vreau să cuprind / pământ și cer, / toate hotarele / nesfârșite ale lumii... // Ca un mânz / zburd acum / Năstrușnic simt / capătul de sud al Pământului.” (*21 Martie*)

Contactul cu marii poeți occidentali, din a căror operă a tradus, îndeosebi cu Giuseppe Ungaretti (*L'Allegria* – 1931, *Sentimento del Tempo* – 1933 ș.a.), considerat fondatorul ermetismului în literatura italiană, a influențat poezia lui Petru Sfetca, acesta optând pentru versul liber, tehnică revoluționară la noi în poezia antebelică, și pentru abstractizarea expresiei: „Beat de înălțime / spiritul / sbura prin spații / liber de amintiri / și de vârstă / Până când / deodată / Cineva l-a prins / în colivia formelor moarte / ale acestei Naturi / care / lasă Timpul / să se scurgă / prin mine / ca o apă pe fluvii... / De atunci / bat în zidurile de întuneric / să se prăbușească! / Dar nu aude nimeni, / Satana și Domnul / încă nu sunt acasă.” (*Geneză*)

Petru Sfetca a trecut la cele veșnice la 12 noiembrie 1987.

PETRU VINTILĂ

Deși numele lui Petru Vintilă a devenit mai cunoscut după ce scriitorul s-a stabilit definitiv în capitală, devenind unul dintre cei mai fecunzi prozatori ai primelor decenii postbelice, încă nu puțini cunosc că în perioada anterioară permanentizării prezenței sale în bătaia reflectoarelor el a fost și un poet apreciat. Mărturie în acest sens stă mai ales faptul că o parte din poeziile sale concepute în această vreme au fost incluse în mica antologie de versuri a lui Virgil Birou, *Poezia nouă bănățeană*, Editura Asociației Scriitorilor Români din Banat, Timișoara, 1944, alături de selecțiuni din creația lui Pavel Bellu, Petru Sfetca și Alexandru Jebeleanu.

Petru Vintilă s-a născut la 12 iunie 1922 în orașul Orșova (localitate integrată pe atunci județului Severin cu reședința la Lugoj). Urmează învățământul secundar la Caransebeș, absolvit în 1942, an în care obține o mențiune la concursul pentru nuvelă organizat de revista „Vremea”. Frecventează între 1942 – 1948 cursurile Facultății de litere a Universității din București. Colaborează cu versuri și proză la diferite publicații, „Fruncea” (în care a debutat în 1939), „Țara visurilor noastre”, „Tribuna tineretului”, „Viața”, „Vestul” ș.a. Muncеște în calitate de redactor la „Luptătorul bănățean” (1945 – 1946), „Frontul plugarilor” (1946 – 1948), „Gazeta literară” (1954 – 1957), „Lucafărul” (1958 – 1963), „România liberă” (1964 – 1965 și 1968 – 1969), e redactor-șef adjunct la „Colocvii” (1966 – 1968) și la „Satul socialist”. A publicat trei volume de versuri: *Cinci dioptrii* (1945), *Oamenii și faptele lor* (1947) și *Zăpezile de altădată* (1976).

În pofida remarcabilului său talent, Petru Vintilă nu a perseverat în poezie, dornic de a se consacra ca prozator. Versurile sale nu depășesc faza căutărilor, tocmai de aceea poetul oscilează pe un registru foarte larg, abordând teme ori motive tradiționale în egală măsură cu altele de factură avangardistă. Nostalgia anilor copilăriei ca și regretul îndepărtării de locurile natale era firesc să se resimtă în poezia de început a lui Petru Vintilă: „Nu, nu mai e vreme de joacă, / Lacătul pus de mult e ruginit acuma! / Unde-i țâncul ce se credea în troacă / Un matelot pornit să cucerească lumea?” (*Stampă*) Timbrul grav, tonul scăzut, elegiac, dezvăluie nesfârșita tristețe a memorării chipurilor dragi în ambianța casei părintești: „Pășesc în curtea casei ca pe oseminte / Ecoul pașilor mărunți mai stăruie în tindă / Cu fâlfâit de aripi pe morminte, / Ori chipuri dragi în apa din oglindă...” (idem) Deși nu poate evita suferința pe care amintirile o iscă, poetul detestă exteriorizările necontrolate: „Amintirea-i deget ce-ți ciocăne în sânge / Și îți despică rana cum pluguri oseminte, / Ești slab, Petru Vintilă, numai femeia plânge / Ca trestii-ncovoiate pe jarul din cuvinte.” (*Stampă II*)

Experiența poeziei novatoare, de factura celei cultivate de Tristan Tzara în perioada sa predadaistă, sau imagistica bazată pe asociații neașteptate din versurile „prințului” necontestat al modernismului nostru extremist, Ion Vinea, își lasă amprenta pe o bună parte a creației lui Petru Vintilă. Poetul bănățean recurge la forme antilirice de exprimare, relatând, de pildă, începutul unei oarecare povești de dragoste: „Până seara am ajuns un fel de prieteni la toartă, / Știam despre tine că vrei să vezi Piramidele și Marea Moartă. / Tu știai că-mi plac florile și că

nu disprețuiesc țuica... / Ai râs fericită că iubesc pisicile și că am una <Puica>...” (*Așa a fost începutul*)

Antilirismul se asociază anticalofilismului, în anumite privințe asemănător celui teoretizat de Camil Petrescu. Stilul poetului nostru devine reportericesc, împrumutat parcă din foiletoanele publicațiilor ieftine, ignorându-se cu intenție reguli elementare de ortografie. Astfel consemnează Petru Vintilă șirul de mărunte evenimente care succed sinuciderii unei tinere, gest pasional absurd săvârșit pe „strada liniștei” (sic!), aflată la marginea urbei și populată cu personaje de la periferia societății: „în frizeria de la colț vor lipi reportajul cu poza din gazetă / rudi o să fie fericit (nu s-ar fi întâmplat astfel, dacă-l iubeai pe el) / o să meargă cu any la cinema, de paști o să-i cumpere un săpun ori poșetă / o s-o ceară în căsătorie și zilele vor fi toate la fel. // Somnul lui Nicolae o să fie nervos ca un portativ de debussy / ca să te uite o să vină mereu beat de la birt; / o să aducă în patul acela roz și pe mimi și pe sussy / și cu timpul o să dispară și din odaia lui mirosul putred de mirt.” (*Sinuciderea din strada liniștei*) Astfel de versuri, menite să deranjeze academismul majorității criticilor literari ai vremurilor acelora, trădează un spirit nonconformist, stăpânit de imboldul frondei, fapt puțin obișnuit în Banatul tradiționalist de odinioară.

Petru Vintilă se dovedește a fi un imagist, cu o frenezie asociativă aproape gongorică: „Un corn de vânătoare scoate limba la astre / Ele pocnesc ca păstăi, își fac una alteia semne / Și râd că pe drumul cu hârtoape adânci și albastre, / Luna se urnește greu, ca un car încărcat cu lemne,” (*Cangrenă*) Exemplele s-ar putea înmulți: luceferii sunt niște doctori miloși, norii – tifoane de vată pentru oblojit văzduhul, bandajul liniștei se rupe în fâșii, amurgul sărută mâinile soarelui ce ard în flăcări roșii. Imaginilor asamblate la dimensiuni cosmice le succed altele, confecționate cu recuzita vieții obișnuite. O undă de persiflare anihilează gravitatea tonului: „În fâlcile vântului se sparg, neauzit, alunele stelelor / Și-n ierburi alunecă șerpilor ieșiți din sânul lunii, tristă; / În mers lasă dâre de argint cum e jacheta zebrelor, / Ori cum e scrisul caligrafic și ondulat al unei cărți de vizită.” (*Dantescă*)

Ca prozator, Petru Vintilă este prolific, folosește de regulă metode și procedee epice tradiționale. Operele sale reflectă de predilecție ambianțe rurale, provinciale, industriale din regiunea sa de baștină. A mai scris foiletoane, reportaje, piese de teatru. Iată câteva titluri: *Aria lui Botgros* (1948), *Nepoții lui Horia* (1951), *Ciobanul care și-a pierdut oile* (1954), *Steaua magilor* (1957), *Mărirea și decăderea Păunei Varlam* (1961), *Dobrogea în marș* – reportaje – (1961), *Hiena și cirul* (1967), *Numărătoare inversă* (1972), *Eminescu – Roman cronologic* (1974), *Casa care a fugit pe ușă* – teatru – (1975) etc.

ALEXANDRU JEBELEANU

Foarte implicat în propășirea literelor bănățene din perioada ante și mai ales postbelică a fost Alexandru Jebeleanu. Poet, ziarist, editor, el s-a născut la 7 oct. 1923 în comuna Sipet, județul Timiș. Licențiat în filologie al Universității din București, Alexandru Jebeleanu debutează cu versuri în „Universul literar” nr. 44/1941. Mai colaborează la publicațiile „Vestul”, „Vremea”, „Luceafărul” (Sibiu), „Basarabia literară”, „Universul literar”, „Voința Banatului”, „Drapelul”, „Frontul de Vest”, „Progresul”, „Contemporanul”, „Gazeta literară”, „Luceafărul” (București) „Orizont”, „Viața românească” ș.a. Este redactor-șef al revistei timișorene „Scrisul bănățean”, apoi al săptămânalului de cultură „Orizont” și șef de redacție la editura Facla.

Editorial, Alexandru Jebeleanu debutează cu volumul *Oglinzi sonore*, Ed. Vreera, Timișoara, 1945. Urmează *Certitudini*, E.P.L., Buc., 1958; *Frumuseți simple*, E.P.L., Buc., 1965; *Divagații și simetrii*, E.P.L., Buc. 1969; *Transparențe*, Ed. Eminescu, Buc., 1972; *Peregrinări terestre*, Ed. Facla, Timișoara, 1975; *Surâsul Meduzei*, Ed. Facla, Timișoara, 1979; *Forma clară a inimii*, Ed. Eminescu, Buc., 1982; *Viziunile lui Narcis*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1985; *Linia azură a lucrurilor*, Ed. Facla, Timișoara, 1986; *Arhitecturi de cristal*, Ed. Facla, Timișoara, 1989; *Magnolii de octombrie*, Editura de Vest, Timișoara, 1994; *Sonete de dragoste*, Ed. Helicon, Timișoara, 1996. Autorul a mai publicat literatură memorialistică și reportaje literare.

Alături de Pavel Bellu, Petru Sfetca și Petru Vintilă, Alexandru Jebeleanu a fost inclus în antologia lui Virgil Birou, *Poezia nouă bănățeană*, Editura Asociației Scriitorilor Români din Banat, Timișoara, 1944.

Spirit romantic în genul lui Alexandru Philippide, poetul bănățean cultivă în lirica debutului un imagism ceva mai ponderat în comparație cu „imagismul frenetic” (E. Lovinescu) al poetului din Iași. Încă în primele poezii atrage atenția prin muzicalitatea versurilor, dovadă că experiența simbolistă nu-i este străină. Expresionismul lasă de asemenea urme în creația sa, imprimându-i avântul macrocosmic și spiritul panteist, la fel ca în opera unor Alfred Mombert sau Franz Werfel. El vorbește despre stele „desprinse din larguri rostogol”, de „cerul deschis”, de „văzduhurile crude”, de „fumul zărilor”.

Cum spuneam, poezia începuturilor sale stă sub semnul influenței simbolismului prin recurgerea la sugestie, muzicalitate interioară și armonizare în formă. Dacă idolul simbolștilor în muzică, socotită arta perfectă, a fost Richard Wagner, poetul bănățean e fascinat cu deosebire de romanticul Chopin. Vraja acordurilor creației acestuia, stinse de suflul morții, se relevă în următoarele versuri (ce amintesc de fascinantul poem *Când vioarele tăcură* al lui Ștefan Petică): „Simțea tărâmurii calme și-i mirosea a tină / Contesa adormită cu fruntea peste clape... / Și se sfârșea în odaie o muzică divină / Când cerul se oprise de geamul lui aproape. // Apoi s-au domolit și mâinile tăcute / Ca niște steaguri albe, plecate și învinse... / Iar aripile morții când l-au atins pe frunte / Mai tremurau de vraja acordurilor stinse.”

(*Moartea lui Chopin*) Dorința nostalgică de evaziune (tipic simbolistă), atracția marină cu „zvonuri de meduze” și simfonii unduitoare, poetul le trăiește contemplând coaja aurie a unei aparent banale portocale, prilej pentru a crea o inedită imagine sinestezică: „În simfonia aceasta adânc mediteraneană / De-o să te scalzi o clipă cu inima senină, / N-o mai desprinzi de miez, cum rama de icoană, / Și n-o să muști cu dinții, albi, din carnea plină. // Ci asemeni unei scoici cu zvonuri de meduze / O vei purta în palmă. Și mângâind-o alene, / C-o sfântă înfiorare o vei lipi de buze / Ca fruntea unei triste madone italiene.” (*Portocala*)

Un motiv cu stăruință reluat în poezia lui Alexandru Jebeleanu a fost acela al evaziunii onirice. Valențele nelimitate ale onirismului au fost descoperite încă de romantici și reactualizate de poeții moderni. Voluptatea cufundării în tenebrele visului o cunoaște poezia suprarealistă, iar expresioniștii au căutat cu obstinație în vis relații cu cosmicul, cu transcendentul, cu ilimitatul. Pentru Alexandru Jebeleanu, tărâmul visului este identic cu acela al neființei, așa cum eufemistic i se mai spune morții somn. Evocându-l pe marele florentin, privilegiatul vizitator al împărăției umbrelor, poetul nostru și-l imaginează plimbându-se prin Paradis, având percepția olfactivă a umbrei și visului. Reîntoarcerea acestuia în realitate înseamnă o reculegere din visul care se topește pe retină: „A poposit în cer de două ori, / De s-a plimbat tăcut prin Paradis, / Treceau pe drumu-i îngerii cu flori, / Dar miroseau a umbră și a vis. / ...Când s-a întors, pe calmele-i retine / A visului zăpadă se topea... / Și suferind de nostalgii divine / A început să cânte dintr-o stea.” (*Dante*)

În împărăția tăcerii, unde se închipuie ajungând el însuși când luminile ochilor i se vor stinge, poetul își va reîntâlni mama, în poala căreia va adormi, visându-și resorbția sevelor trupești în lumea vegetală: „O să te vizitez, mamă, într-o seară de toamnă umedă și goală... / Luminile ochilor mi se vor stinge ca flăcările false din diamante, / Iar după ce-mi vei arăta împărăția tăcerii, am să-ți adorm obosit în poală / Și voi visa despre ferestrele îngerilor și despre călătoriile noastre prin plante.” (*Mama*) Însuși Dumnezeu, neputincios, suferind de senectute, doarme un somn greu risipit printre stele și visează primăvara (aidoma lui Pan al lui Bлага): „Poate doarme printre stele / și visează primăvară; / Stoluri mari de rândunele printre degete îi zboară... / ...Peste tâmpile i-a-nflorit bătrânețea albii crini, / Și minunile-au murit / Toate-n ochii lui senini.” (*Peisaj de primăvară*)

În poezia de dată mai recentă, Alexandru Jebeleanu cultivă lirismul cotidianului generator de sensuri generale, optimismul determinat de certitudini morale, un erotism agonic, prelucrări din mituri eline. Lirica civică și patriotică, care inundă volumele din 1958 și 1969 este mai puțin convingătoare.

Poetul a pășit în „împărăția tăcerii” la 28 aprilie 1996.

CUPRINS

Cuvânt înainte	2
TRADIȚIONALISMUL	
Mihai Novac	5
Constantin Miu-Lerca	7
Romulus Fabian	9
Pavel Bellu	11
Grigore Popiți	13
Grigore Bugarin	15
Dorian Grozdan	17
Tiberiu Vuia	19
MODERNISMUL	
Tradiție și inovație	21
Ion Stoia-Udrea	23
Traian Ieremici	25
Petru Sfetca	27
Petru Vintilă	29
Alexandru Jebeleanu	31